

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jan Mašek

**Komentovaný překlad: Introductory: Language Defined
(E. Sapir: Language: An Introduction to the Study of Speech,
1921)**

**Commented translation: Introductory: Language Defined
(E. Sapir: Language: An Introduction to the Study of Speech,
1921)**

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucí práce, PhDr. Zuzaně Jettmarové, M.Sc., Ph.D., za připomínky k překladu a metodické vedení práce, a své rodině a okolí za podporu při jejím psaní.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22. 9. 2012

.....

Jan Mašek

Abstrakt

Bakalářská práce se skládá z překladu první kapitoly (*Introductory: Language Defined*) knihy *Language: An Introduction to the Study of Speech* autora Edwarda Sapira vydané v roce 1921 nakladatelstvím Harcourt, Brace and Company v New Yorku do češtiny a komentáře tohoto překladu. Komentář se skládá z překladatelské analýzy výchozího textu, stanovení překladatelské metody, typologie překladatelských problémů a jejich řešení a typologie překladatelských posunů. Analýza byla provedena volně podle Ch. Nordové a překladatelská metoda byla stanovena na jejím základě. Při překladu bylo hlavním cílem zachovat v překladu primární, informativní funkci původního textu a autorův styl s ohledem na sekundární dokumentární funkci překladu a konvence a možnosti cílového jazyka.

Klíčová slova

Překlad, překladatelský problém, překladatelský posun, překladatelská metoda, překladatelská analýza, vnětextové faktory, vnitrotextové faktory, styl, syntax, lexikum, morfologie, presupozice, jazyk

Abstract

The thesis consists of a Czech translation of the first chapter, *Introductory: Language Defined*, from *Language: An Introduction to the Study of Speech* (New York: 1921, Harcourt, Brace and Company) by Edward Sapir and of a commentary on the translation. The commentary consists of a translation analysis of the source text, typology of translation problems and their solutions, and typology of translation shifts. The translation method was chosen based on the analysis, which was based on the method of Ch. Nord. The main objective of the translation was to preserve the informative function of the source text and its style with regard to the documentary function of the translation and the conventions and constraints of the target language.

Keywords

Translation, translation problem, translation shift, translation analysis, extratextual factors, intratextual factors, style, syntax, lexis, morphology, presuppositions, language

Obsah

ÚVOD.....	8
PŘEKLAD.....	9
KOMENTÁŘ.....	22
1. Překladatelská analýza originálu.....	22
1.1. Vnětextové faktory.....	22
1.1.1. Vysílatel.....	22
1.1.2. Záměr vysílatele a motiv.....	22
1.1.3. Adresát.....	22
1.1.4. Médium.....	23
1.1.5. Místo a čas.....	23
1.1.6. Funkce textu.....	23
1.2. Vnitrotextové faktory.....	24
1.2.1. Téma a obsah.....	24
1.2.2. Presupozice.....	24
1.2.3. Výstavba textu a žánrově-stylistické zařazení.....	24
1.2.4. Nonverbální prvky.....	25
1.2.5. Lexikální rovina textu.....	26
1.2.6. Syntaktická výstavba textu.....	29
1.2.7. Suprasegmentální znaky.....	31
2. Metoda překladu.....	32
3. Překladatelské problémy.....	33
3.1. Lexikálně-morfologické problémy.....	33
3.1.1. Terminologie.....	33
3.1.2. Výrazy s metajazykovou funkcí.....	36
3.1.3. Slova s přeneseným významem.....	37
3.2. Syntaktické problémy.....	38
3.2.1. Parentetické výrazy.....	38
3.2.2. Další syntaktické problémy.....	39
3.3. Další překladatelské problémy.....	41
3.3.1. Expresivita, metafora a přirovnání.....	41
3.3.2. Problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů.....	43
4. Překladatelské posuny.....	47
4.1. Konstitutivní posuny.....	48
4.2. Individuální posuny.....	49
4.3. Tematické posuny.....	49
ZÁVĚR.....	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	51
Primární literatura.....	51
Sekundární literatura.....	51
Jazykové příručky a slovníky.....	52

Úvod

Bakalářská práce *Komentovaný překlad: Introductory: Language Defined* obsahuje překlad první kapitoly knihy *Language: An Introduction to the Study of Speech* s názvem *Introductory: Language Defined* a komentář tohoto překladu. Tento komentář se skládá z analýzy výchozího textu, stanovení překladatelské metody, rozboru překladatelských problémů a jejich řešení a typologie překladatelských posunů.

Autorem knihy *Language: An Introduction to the Study of Speech*, která byla poprvé vydána v roce 1921 v New Yorku nakladatelstvím Harcourt, Brace and Company, je americký antropolog a lingvista Edward Sapir. První kapitola, *Introductory: Language Defined*, se zabývá vymezením jazyka, vyvrací interjekční a onomatopoickou teorii původu jazyka, pojednává o vztahu mezi jazykem a myšlením, jazykových přenosech a všeobecnosti jazyka.

Text z oblasti lingvistiky jsem si vybral proto, že se o ni a o jazyk obecně dlouhodobě zajímám. Již čtyři roky se podílím na organizaci lingvistického korespondenčního semináře Pralinka, mým druhým studijním oborem je obecná jazykověda a pracuji pro Ústav formální a aplikované lingvistiky. Při hledání vhodného textu jsem s překvapením zjistil, že kniha *Language* od Edwarda Sapira, toto stěžejní lingvistické dílo význačné osobnosti počátků moderní jazykovědy, ještě do češtiny nebylo přeloženo, a domnívám se, že si to заслужuje.

PŘEKLAD

Jazyk: Úvod do studia řeči

Úvod: Vymezení jazyka

ŘEČ je tak důvěrně známou součástí běžného života, že se jen zřídka zastavíme nad jejím vymezením. Připadá nám pro lidi stejně přirozená jako chůze a téměř jako dýchání. Ale stačí pouhé chvilkové zamyšlení, abychom se přesvědčili, že tato přirozenost řeči je jen klamným pocitem. Osvojování řeči je ve skutečnosti proces naprosto odlišný od učení se chůzi. V případě této druhé funkce kultura, tedy tradiční nositel společenských zvyklostí, nehraje příliš velkou roli. Komplexní soubor faktorů, kterému říkáme biologická dědičnost, připravuje každé dítě ke všem potřebným uzpůsobením svalů a nervů, jež umožňují chůzi. Dokonce bychom mohli říci, že samo uspořádání těchto svalů a příslušných částí nervového systému je v první řadě přizpůsobeno pro pohyby při chůzi a podobných činnostech. Normální člověk je k chůzi doslova předurčen, nikoli proto, že mu starší příbuzní pomohou se této dovednosti naučit, nýbrž proto, že jeho organismus je již od narození, nebo dokonce od okamžiku početí, připraven vynaložit všechnu potřebnou nervovou energii a provést všechna přizpůsobení svalů, která umožňují chůzi. Stručně řečeno, chůze je inherentní, biologická funkce člověka.

Jazyk však nikoli. Je samozřejmě pravda, že v jistém smyslu je každý jedinec předurčen k řeči, ale to je důsledkem výhradně té okolnosti, že se rodí nikoli jen v přírodě, ale v lůně společnosti, která ho docela jistě povede ke svým tradicím. Máme všechny důvody se domnívat, že i bez vlivu společnosti se jedinec naučí chodit, pokud vůbec přežije. Ale právě tak jisté je, že se nenaučí mluvit, tedy sdělovat myšlenky podle tradičního systému konkrétní společnosti. Dalším příkladem je nově narozený jedinec přemístěný ze společnosti, kde se narodil, do jiné, naprosto odlišné. Chůzi se ve svém novém prostředí naučí stejně, jako by se jí naučil v prostředí původním, ale jeho řeč se bude od řeči v jeho rodném prostředí naprosto lišit. Chůze je tedy obecná lidská činnost, která se liší od jedince k jedinci jen do určitých mezí. Její variabilita je bezděčná a bezúčelná. Řeč je lidská činnost, která se mezi společenskými skupinami liší bez popsateľného omezení, neboť je výhradně historickým dědictvím skupiny, výsledkem dlouhého společenského užívání. Různí se tak jako všechny tvořivé snahy – možná ne tak vědomě, ale přesto neméně než náboženství, víra, zvyky či umění různých národů. Chůze je organická, instinktivní funkce (i když samozřejmě ne sama o sobě instinkt); řeč je neinstinktivní, získaná, „kulturní“ funkce.

Rozpoznání jazyka jakožto pouhého konvenčního systému zvukových symbolů často brání jeden fakt, jenž stojí za všeobecným přesvědčením, že jazyk má instinktivní základ, což ve skutečnosti není pravda. Je to ono dobře známé pozorování, že při silném emocionálním vjemu, například náhlé bolesti nebo nespoutané radosti, ze sebe bezděčně vydáváme zvuky, které posluchač interpretuje jako příznačné pro emoci samu. Mezi takovýmto bezděčným vyjádřením emoce a běžným typem sdělování myšlenek, kterým je řeč, je však ohromný rozdíl. První druh vyjádření je skutečně instinktivní, ale nesymbolický. Jinak řečeno zvuk bolesti či radosti sám o sobě neoznačuje emoci, nestojí stranou a neoznamuje, že člověk pocituje takovou či onakou emoci. Slouží jako více či méně bezděčné uvolnění citové energie, v určitém smyslu je částí emoce samé. Navíc takovéto instinktivní výkřiky jen stěží zakládají komunikaci v nějakém užším smyslu. Nejsou nikomu adresovány, jsou jen zaslechnuty – pokud jsou vůbec slyšeny – stejně jako štěkot psa, zvuk blížících se kroků nebo šum větru. Pokud předávají tomu, kdo je zaslechl, nějaké myšlenky, pak pouze ve velmi širokém smyslu, v němž můžeme říci, že jakýkoli zvuk nebo i úkaz v našem prostředí předává vnímající mysl myšlenku. Kdybychom na bezděčné vyjádření bolesti, které obvykle zapisujeme „Au!“, nahlíželi jako na skutečný jazykový symbol rovnocenný nějaké propozici typu „Pocituji velkou bolest.“, mohli bychom stejně tak zatažení oblohy vykládat jako rovnocenný symbol nesoucí jednoznačný význam „Asi bude pršet.“ Definice jazyka rozšířená tak, aby pokryla všechny typy usuzování, však ztrácí veškerý smysl.

Je nutno vyvarovat se omylu, že naše obvyklá citoslovce (naše „ó!“, „ach!“ a „pst!“) můžeme ztotožnit s instinktivními projevy samými. Tato citoslovce pouze dohodnutým způsobem zachycují přírodní zvuky. Proto se v různých jazycích velmi liší podle konkrétního fonetického ducha každého z nich. Jako takové je pak můžeme považovat za nedílnou součást řeči (v náležitém kulturním významu tohoto výrazu), neboť s instinktivními výkřiky se neshodují o nic víc, než se slova jako „kuku“ nebo „dudu“ shodují s voláním ptáků, k nimž se pojí, nebo než je Rossiniho ztvárnění bouře v předehře opery Vilém Tell skutečnou bouří. Jinými slovy, citoslovce a zvukomalebná slova běžné řeči mají ke svým přírodním vzorům stejný vztah, jako má umění, tedy čistě společenský či kulturní jev, k přírodě. Lze namítnout, že citoslovce se sice mezi jazyky různí, ale přesto vykazují neobyčejné rodové podobnosti a můžeme je tedy považovat za vyvinuté ze společného instinktivního základu. Ale jejich případ se nikterak neliší například od různých národních stylů obrazových znázornění. Japonský obrázek kopce se od typického moderního evropského obrazu podobného kopce jak liší, tak ho i připomíná. Oba „imitují“ stejný přírodní prvek, jsou jím inspirovány. Ani jeden,

ani druhý není s tímto přírodním prvkem totožný, ani z něj, v jakémkoli srozumitelném smyslu, přímo nevyplývají. Tyto dva způsoby zobrazení nejsou stejné, neboť vycházejí z odlišných historických tradic a jsou vytvořeny použitím různých technik. Stejně tak japonská a česká citoslovce jsou inspirována stejným přírodním vzorem, instinktivními výkřiky, a tím pádem jedna nevyhnutelně připomínají ta druhá. Liší se, někdy více, někdy méně, protože jsou vystavěna z historicky různých materiálů a technik – příslušných jazykových tradic, fonetických systémů a řečových zvyků svého národa. Avšak instinktivní výkřiky samé jsou téměř stejné pro celé lidstvo, stejně jako jsou lidská kostra nebo nervový systém pro všechny praktické účely „stálé“, totiž jen málo a „nahodile“ proměnlivé, rysy lidského organismu.

Citoslovce patří mezi nejméně významné prvky řeči. Zabývat se jimi má cenu hlavně proto, že můžeme ukázat, že i tyto jazykové zvuky, které zjevně mají k instinktivním projevům ze všech nejblíže, mají instinktivní podstatu pouze při zběžném pohledu. I kdyby tedy bylo možné dokázat, že nejzazšími historickými a psychologickými kořeny jazyka jsou citoslovce, stále by z toho nevyplývalo, že jazyk je instinktivní činnost. Ve skutečnosti ale zatím všechny pokusy takto vysvětlit původ řeči byly neúspěšné. Neexistují žádné konkrétní důkazy, ať už historické či jiné, které by ukazovaly k tomu, že většina řečových prvků a procesů se vyvinula z citoslovců. Ta jsou velmi malou a funkčně bezvýznamnou částí slovní zásoby jazyka. V žádné doložené jazykové oblasti nevidíme znatelný sklon k jejich zapracování do základní osnovy jazyka. Nejsou více než přinejlepším ozdobným lemem na složité a bohaté látce.

Co platí pro citoslovce, platí ještě více pro zvukomalebná slova. Slova jako „bukač“, „mňoukat“ či „krákat“ nejsou v žádném smyslu přírodní zvuky, které člověk instinktivně či bezděčně napodobil. Jsou stejně tak výtvořiny lidské mysli, výsledky rozletu fantazie, jako vše ostatní v jazyce. Nepocházejí přímo z přírody, jsou přírodou inspirovány a hrají si s ní. Onomatopoická teorie původu řeči, jež by vysvětlila veškerou řeč jako postupný vývoj z napodobování zvuků, nás tak nepřivádí o nic blíže k instinktivní úrovni komunikace, než je jazyk, jak ho známe dnes. Co se týče teorie samé, ta je sotva věrohodnější než její citoslovečný protějšek. Je pravda, že u mnohých slov, u kterých dnes jejich zvukomalebnou podstatu nepocítíme, můžeme doložit, že kdysi měla fonetickou podobu svědčící o jejich původu v napodobování přírodních zvuků. Mezi taková slova patří například české „řvát“. Přes to všechno je ale nemožné ukázat, a nezdá se skutečně rozumné předpokládat, že ze zvukomalebného zdroje je odvoditelný větší než zanedbatelný podíl prvků řeči nebo vůbec

čehokoli z jejího formálního aparátu. Jakkoli můžeme být na základě obecných principů naklonění tomu přisoudit zásadní důležitost napodobování přírodních zvuků v jazycích primitivních národů, skutečnost je taková, že tyto jazyky napodobující slova nijak zvlášť neupřednostňují. Athabaské kmeny v povodí Mackenzie, jedny z nejprimitivnějších domorodých národů Ameriky, mluví jazyky, v nichž taková slova zřejmě téměř nebo zcela chybí, zatímco v takových složitých jazycích jako jsou angličtina či němčina se běžně používají. Taková situace ukazuje, jak málo je základní podstata jazyka spjata s pouhým napodobováním.

Nyní máme volnou cestu k upotřebitelnému vymezení jazyka. Jazyk je čistě lidský a neinstinktivní způsob sdělování myšlenek, emocí a přání prostřednictvím systému záměrně produkovaných symbolů. Tyto symboly jsou především zvukové a jsou vytvářeny takzvanými „orgány řeči“. Lidská řeč nemá žádný rozpoznatelný instinktivní základ jako takový, jakkoli mohou instinktivní projevy a přirozené prostředí sloužit jako podněty pro vývoj určitých prvků řeči a jakkoli mohou instinktivní sklony, motorické a jiné, předurčit rozsah nebo formu jazykového vyjádření. Taková lidská nebo zvířecí komunikace, pokud ji tak můžeme nazývat, která je zapříčiněna bezděčnými, instinktivními výkřiky, v našem smyslu vůbec není jazykem.

Právě jsem se zmínil o „orgánech řeči“ a na první pohled by to mohlo vypadat, že se tato zmínka rovná přiznání, že řeč sama je instinktivní, biologicky předurčená činnost. Nesmíme se však nechat zavést na scestí pouhým termínem. Přísně vzato žádné orgány řeči neexistují – existují pouze orgány, které jsou náhodou užitečné při produkci řečových zvuků. Plíce, hrtan, patro, nos, jazyk, zuby a rty jsou všechny takto využity, ale za primární orgány řeči je nemůžeme považovat o nic víc než prsty za orgány hry na piáno nebo kolena za orgány modlitby. Řeč není jednoduchá činnost, jež je prováděna jedním nebo více orgány biologicky přizpůsobenými k tomuto účelu. Je to nesmírně složitá a stále se měnící síť úprav – v mozku, v nervovém systému a v artikulačních a sluchových orgánech – směřující k žádanému cíli komunikace. Plíce se vyvinuly, přibližně řečeno, v souvislosti s nezbytnou biologickou funkcí známou jako dýchání; nos jako orgán čichu; zuby jako orgány užitečné pro rozmělnění potravy v přípravě k jejímu trávení. Pokud pak jsou tyto a jiné orgány soustavně využívány při řeči, je to pouze proto, že orgán, jakmile existuje a nakolik je ovládán vůlí, může být člověkem využit pro mnoho sekundárních účelů. Fyziologicky je řeč nadstavbová funkce, nebo přesněji skupina nadstavbových funkcí. Jak může, využívá orgány a funkce (nervové i svalové), jež vznikly a jsou udržovány pro velmi odlišné účely.

Je pravda, že fyziologičtí psychologové hovoří o lokalizaci řeči v mozku. To může znamenat jediné to, že řečové zvuky jsou lokalizovány ve sluchové oblasti mozku nebo v nějaké jeho vymezené části, přesně tak, jako jsou lokalizovány ostatní druhy zvuků, a že motorické procesy podílející se na řeči (jako jsou pohyby hlasivkových vazů v hrtanu, pohyby jazyka potřebné k vyslovení samohlásek, pohyby rtů potřebné k artikulaci některých souhlásek a mnohé další) jsou lokalizovány v motorické oblasti přesně jako všechny ostatní impulzy specifických motorických činností. Stejným způsobem je řízení všech procesů zrakového rozpoznávání, které se účastní čtení, uloženo ve zrakové oblasti mozku. Určité lokalizační body nebo jejich shluky v několika oblastech, které se vztahují k libovolným prvkům jazyka, jsou v mozku přirozeně propojeny asociativními cestami, takže vnější, psychofyzický aspekt jazyka je rozsáhlá síť propojených lokalizací v mozku a nižších nervových oblastech, přičemž nejdůležitějšími pro veškerou řeč jsou bezpochyby lokalizace zvukové. Řečový zvuk lokalizovaný v mozku, i když je spojen s určitými pohyby „řečových orgánů“, které jsou potřeba k jeho vytvoření, je nicméně dalek toho být prvkem jazyka. Než má alespoň základní jazykový význam, musí být dále spojen s nějakým prvkem zkušenosti nebo jejich skupinou, například se zrakovým obrazem či jejich třídou nebo s pocitem vztahu. Tento „prvek“ zkušenosti je obsahem neboli „významem“ jazykové jednotky. S ním spojené zvukové, motorické a jiné mozkové procesy, které bezprostředně stojí za úkony mluvení a slyšení řeči, jsou pouze složité symboly či signály pro tyto „významy“, o nichž řekneme více později. Hned tedy vidíme, že jazyk jako takový není a nemůže být jednoznačně lokalizován, neboť spočívá ve zvláštním – fyziologicky arbitrárním – vztahu mezi všemi možnými prvky vědomí na straně jedné a určitými vybranými prvky lokalizovanými ve zvukových, motorických a jiných mozkových a nervových oblastech na straně druhé. Pokud tedy můžeme říci, že jazyk je jednoznačně „lokalizován“ v mozku, je to jen v onom obecném a poněkud zbytečném smyslu, v němž můžeme říci o všech aspektech vědomí, lidských zájmech a aktivitě, že jsou „v mozku“. Nezbyvá nám tedy než přijmout jazyk jako plně utvořený funkční systém v lidské psychické nebo „duševní“ stavbě. Nemůžeme ho definovat jako výlučně psychofyzickou entitu, jakkoli je psychofyzický základ nezbytný pro jeho fungování u jedince.

Z pohledu fyziologa či psychologa se může zdát, že neospravedlnitelně abstrahujeme, když chceme pojednávat o řeči bez stálého a zjevného odkazování k tomuto základu. Taková abstrakce je nicméně ospravedlnitelná. Můžeme s užitkem pojednávat o účelu, podobě a historii řeči stejně jako můžeme pojednávat o podstatě jakékoli jiné části lidské kultury –

například umění nebo náboženství – jako o institucionální nebo kulturní entitě s tím, že orgánové a psychologické mechanismy ponecháme stranou jako něco, co můžeme považovat za samozřejmé. Je tedy nutné pochopit, že tento úvod do studia řeči se nezabývá aspekty fyziologie a fyziologické psychologie, které jsou základem řeči. V našem zkoumání jazyka se nechceme zabývat vývojem a fungováním konkrétního mechanismu, ale spíše probádat funkci a formu jednotlivých arbitrárních symbolických systémů, které nazýváme jazyky.

Již jsem uvedl, že podstata jazyka tkví v přiřazení konvenčních, úmyslně artikulovaných zvuků či jejich ekvivalentů k různým prvkům zkušenosti. Slovo „dům“ není jazykovou skutečností, pokud se jím míní pouze sluchový podnět vyvolaný v uchu souhláskami a samohláskami, které ho tvoří, vyslovenými v určitém pořadí; ani motorické procesy a taktilní počitky, které vytvářejí artikulaci tohoto slova; ani zrakové vnímání posluchače této artikulace; ani zrakové vnímání slova „dům“ na napsané nebo vytištěné stránce; ani motorické procesy a pocity, které se týkají napsání tohoto slova; ani vzpomínka na kterýkoli nebo i všechny z těchto prožitků. Pouze když jsou tyto, a možná i některé jiné, spojené zkušenosti bezděčně spojeny s obrazem domu, začínají nabývat povahy symbolu, slova, prvku jazyka. Ale pouhá existence takového spojení nestačí. Člověk mohl zaslechnout určité slovo v konkrétním domě za tak působivých podmínek, že ani ono slovo, ani obraz onoho domu se znovu neobjeví v paměti bez toho, aby se v ní současně neobjevilo i to druhé. Takový typ spojení nezakládá řeč. Ono spojení musí být čistě symbolické. Jinými slovy, slovo musí denotovat, označovat, obraz, nesmí mít žádný jiný význam než sloužit jako odkaz ke slovu, kdykoli je to potřebné nebo příhodné. Takové spojení, protože je záměrné a v jistém smyslu arbitrární, vyžaduje značnou uvědomělou pozornost. Přinejmenším tedy zpočátku, neboť zvyk toto spojení brzy učiní téměř tak automatickým, jako je kterékoli jiné, a rychlejší, než většina ostatních.

Ale postupovali jsme trochu moc rychle. Kdyby byl symbol „dům“ – ať už jako zvuková, motorická nebo zraková zkušenost nebo obraz – připojen jen k jedinému obrazu konkrétního domu, mohli bychom tento symbol nazývat, při shovívavé analýze, prvkem řeči, ale již od počátku je jasné, že takto utvořená řeč by pro komunikaci byla téměř bezcenná. Svět našich zkušeností musí být nesmírně zjednodušen a zobecněn předtím, než je možné vytvořit symbolický seznam všech našich zkušeností věcí a vztahů, a tento seznam je zcela nezbytnou podmínkou pro sdělování myšlenek. Prvky jazyka, tedy symboly, jež označují zkušenosti, tudíž musí být spojeny s celými skupinami zkušeností, s ohraničenými třídami, spíše než s jednotlivými zkušenostmi samými. Pouze tak je umožněna komunikace, neboť jedinečná

zkušenost je uložena v individuálním vědomí a je, přesně řečeno, nesdělitelná. Aby byla tato zkušenost sdělena, musí být zařazena do třídy, která je společností tiše přijímána jako identita. Můj jedinečný mentální otisk nějakého konkrétního domu tedy musí být spojen se všemi mými ostatními otisky tohoto domu. A navíc má zobecněná vzpomínka neboli „představa“ tohoto domu musí být sloučena se všemi představami, které si utvořili všichni ostatní jedinci, kteří tento dům viděli. Konkrétní zkušenost, s níž jsme začali, je teď rozšířena tak, že zahrnuje všechny možné mentální otisky či obrazy dotyčného domu, které si vnímající bytosti utvořily nebo mohou utvořit. Toto první zjednodušení zkušenosti stojí za velkým množstvím prvků řeči, takzvanými vlastními jmény, což jsou jména jednotlivých jedinců a předmětů. V podstatě je to ten typ zjednodušení, který představuje základ, neboli tvoří přibližný předmět, historie a umění. Ale nemůžeme se spokojit s touto mírou omezení nekonečna zkušeností. Musíme ho zcela osekát, víceméně arbitrárně seskupit spousty zkušeností jako dostatečně podobné, aby se na ně mohlo nahlížet – mylně, avšak příhodně – jako na totožné. Tento dům a onen dům a tisíce dalších úkazů podobné povahy jsou považovány za dostatečně podobné, navzdory značným a zřejmým rozdílům v detailech, aby byly zařazeny pod stejnou hlavičku. Jinými slovy prvek řeči „dům“ je symbol nikoli jednoho vjemu, dokonce ani představy konkrétního předmětu, ale především „pojmu“, jinými slovy výhodnému myšlenkovému pouzdru, které zahrnuje tisíce různých zkušeností a je připraveno přijmout tisíce dalších. Pokud jediné významné prvky řeči jsou symboly pojmů, skutečný proud řeči může být vykládán jako záznam kladení těchto pojmů do vzájemných vztahů.

Často je kladena otázka, je-li myšlení možné bez řeči, či dokonce jestli řeč a myšlení nejsou jen dvě stránky stejného psychického procesu. Tato otázka je o to obtížnější, že ji obklopují mnohá nepochopení. V první řadě je dobré si povšimnout, že bez ohledu na to, jestli si myšlení vynucuje symboliku, tedy řeč, samotné plynutí jazyka není vždy známkou myšlení. Viděli jsme, že typický jazykový prvek označuje pojem. Z toho nevyplývá, že jazyk je využíván vždy, ba ani hlavně pojmově. V běžném životě nás více než pojmy jako takové zajímají spíše konkrétní jednotlivosti a specifické vztahy. Když řeknu například „Dnes ráno jsem měl dobrou snídani,“ je jasné, že nepodstupuji muka namáhavého myšlení, že jsem předal sotva víc než příjemnou vzpomínku obrazně vyličenou v kolejších obvyklého vyjádření. Každý prvek té věty definuje zvláštní pojem nebo pojmový vztah nebo obě, ale věta jako celek vůbec žádný pojmový význam nemá. Je to trochu jako kdyby dynamo schopné vyrábět dostatek energie k pohonu výtahu bylo provozováno téměř výlučně pro zásobení elektrického zvonku. Tato analogie je podnětnější, než se na první pohled zdá. Na jazyk můžeme nahlížet

jako na nástroj schopný fungovat v celé škále psychických použití. Jeho plynutí nejenže odpovídá plynutí vnitřního obsahu vědomí, ale dokonce na různých úrovních, od takového stavu mysli, jemuž dominují konkrétní obrazy, po takový, v němž se pozornost soustředí výlučně na abstraktní pojmy a jejich vztahy a kterému se obvykle říká uvažování. Pouze vnější forma jazyka je tedy stálá; jeho vnitřní význam, jeho psychická hodnota či intenzita, se volně mění s pozorností či selektivním zájmem mysli a samozřejmě také s jejím obecným rozvojem. Z pohledu jazyka může být myšlení definováno jako nejvyšší latentní či možný obsah řeči, jež získáme, když vyložíme každý z prvků v plynutí jazyka jako obsahující svoji nejvyšší možnou pojmovou hodnotu. Z oho bezprostředně plyne, že jazyk a myšlení nemají společné hranice. Přinejlepším může jazyk být pouhou vnější stránkou myšlení na nejvyšší a nejobecnější úrovni symbolického vyjádření. Jinak řečeno, jazyk je především předracionální funkce. Pokorně se vypracovává k myšlence, jež je v něm skryta a jež nakonec může být vyčtena z jeho členění a podob; není to, jak se obecně, avšak naivně předpokládá, konečná nálepka přisouzená hotové myšlence.

Na otázku, jestli by mohli myslet bez řeči, by většina lidí patrně odpověděla „Ano, i když to pro mě není jednoduché. Ale vím, že by to šlo.“ Jazyk je pouhým vnějším hávem! Ale co když jazyk není ani tak vnějším hávem jako spíše připravenou cestou či kolejí? Skutečně je nejvýše pravděpodobné, že jazyk je nástroj, jenž byl původně používán na nižší než pojmové rovině, a že myšlení vyvstává jako propracovaný výklad jeho obsahu. Jinými slovy, výsledek roste s nástrojem a myšlení (ve svém zrodu a každodenním používání) může být bez řeči nemyslitelné, stejně jako je matematické uvažování nemožné bez nástroje v podobě vhodné matematické symboliky. Nikdo si ani o tom nejsložitějším matematickém tvrzení nemyslí, že ze své podstaty závisí na arbitrární množině symbolů, ale nemůžeme se domnívat, že lidská mysl je schopna bez této symboliky k takovému tvrzení dospět nebo ho udržet. Například autor této studie je pevně přesvědčen, že pocit mnohých, že mohou myslet, nebo dokonce uvažovat bez jazyka, je klamný. Tento klam je zřejmě způsoben mnohými faktory. Nejjednodušším z nich je neschopnost odlišit představy a myšlenky. Ve skutečnosti jakmile zkusíme položit nějaký obraz do vědomého vztahu s jiným, přistihneme se, že sklouzáváme k tichému proudu slov. Myšlení je možná přirozená doména na rozdíl od umělé domény řeči, ale řeč se zdá být jedinou cestou, jež k němu vede. Ještě plodnějším zdrojem onoho klamného pocitu, že se bez jazyka při myšlení můžeme obejít, je obvyklá neschopnost uvědomit si, že jazyk není totožný se svou zvukovou symbolikou. Ta může být rovnocenně nahrazena motorickou nebo zrakovou symbolikou (mnoho lidí například může číst v čistě zrakovém

smyslu, tedy bez přechodného článku vnitřního plynutí zvukových vzorců, které odpovídají tištěným nebo psaným slovům) nebo jinými, méně zřetelnými a těžko postižitelnými typy převodu, jež není jednoduché popsat. Názor, že člověk myslí bez jazyka, vycházející jen z toho, že si přitom neuvědomuje současně vybavované zvukové vzorce, má k oprávněnosti opravdu daleko. Mohli bychom se dokonce domnívat, že symbolické vyjádření myšlenky může v některých případech probíhat na vnějším okraji vědomé mysli, takže pocit volného nejazykového proudu myšlení je pro některé mysli určitého typu relativně (ale jen relativně) oprávněný. Psychofyzicky by to znamenalo, že zvukové nebo odpovídající zraková či motorická centra v mozku společně s příslušnými asociačními spojeními, jež jsou mozkovými protějšky řeči, jsou během procesu myšlení spuštěna tak lehce, že se vůbec neprojeví ve vědomí. To by byl krajní případ – myšlenka lehce se vezoucí po ponořených hřebenech řeči, namísto běžící vedle nich, spolu s nimi. Moderní psychologie ukázala, jak silný vliv má symbolika v podvědomí. Dnes je proto jednodušší než před dvaceti lety porozumět, že i ta nejjemnější myšlenka je možná pouhým vědomým protějškem nevědomé jazykové symboliky.

Ještě jedna poznámka ke vztahu mezi jazykem a myšlením. Námi rozvinuté hledisko nevyklučuje možnost, že rozvoj řeči do velké míry závisí na rozvoji myšlení. Předpokládáme, že jazyk vznikl předracionálně – jak a na právě které úrovni rozumové aktivity nevíme – ale nesmíme si myslet, že vysoce rozvinutý systém jazykových symbolů se sám vytříbil před vznikem odlišných pojmů a myšlení, zpracovávání pojmů. Musíme spíše předpokládat, že myšlenkové procesy začaly, jako určitý typ psychického „přetečení“, téměř na počátku jazykového vyjadřování a dále že pojem, jakmile byl definován, nutně působil na vývoj svého jazykového symbolu a podporoval jeho růst. Tento složitý proces interakce jazyka a myšlení ve skutečnosti vidíme probíhat přímo před našima očima. Nástroj umožňuje výsledek a výsledek vylepšuje nástroj. Zrození nového pojmu je vždy předznamenáno více či méně násilným či rozšířeným užíváním starého jazykového materiálu; pojem nedosáhne samostatného a nezávislého života, dokud nezíská zvláštní ztělesnění v jazyce. Ve většině případů je nový symbol vyždímán z již existujícího jazykového materiálu způsoby, jež jsou zobrazeny v drtivě despotických precedencích. Jakmile máme slovo po ruce, instinktivně s úlevným povzdechem cítíme, že teď již s pojmem můžeme zacházet. Až když máme symbol, cítíme, že držíme klíč k bezprostřední znalosti či pochopení pojmu. Byli bychom tak ochotní zemřít pro „svobodu“ a bojovat za „ideály“, kdyby v nás tato slova samotná nezněla? A slovo, jak víme, není pouze klíčem; může být i okovem.

Jazyk je především zvukovým systémem symbolů. Do míry, v jaké je artikulován, je také motorickým systémem, ale motorická stránka řeči je oproti zvukové jasně druhotná. U normálních jedinců řečový impuls působí nejdříve v oblasti zvukových představ a poté je přenesen do motorických nervů, které řídí orgány řeči. Motorickými procesy a doprovodnými motorickými pocity to však nekončí, nejsou konečným cílem. Jsou pouze prostředkem a řídicím mechanismem vedoucími ke zvukovému vjemu jak mluvčího, tak posluchače. Komunikace, což je právě cíl řeči, je úspěšně dosaženo, pouze když jsou posluchačovy zvukové vjemy převedeny do náležitého a zamýšleného proudu představ nebo myšlenek nebo obojího společně. Okruh řeči, pokud na něj můžeme nahlížet jako na čistě vnější nástroj, tedy začíná a končí v říši zvuku. Shoda mezi počáteční zvukovou představou a konečným zvukovým vjemem je společenskou pečetí a zárukou úspěšného závěru tohoto procesu. Jak jsme již viděli, typický průběh tohoto procesu může podstoupit nekonečné změny či převody do rovnocenných systémů, aniž by tak ztratil své základní formální znaky.

Nejdůležitější z těchto změn je redukce řečových procesů při myšlení. Ta má nepochybně mnohé podoby v závislosti na strukturních či funkčních zvláštnostech jednotlivých myslí. Nejméně pozměněná podoba je ta, jež je známá jako „samomluva“ nebo „myšlení nahlas“. Mluvčí a posluchač tu jsou jedna osoba, o níž můžeme říci, že komunikuje sama se sebou. Důležitější je ještě redukovanejší podoba, v níž řečové zvuky vůbec nejsou artikulovány. K té patří všechny druhy nezvukné řeči a běžného myšlení. Může aktivovat jen sluchová centra, nebo může být impuls k jazykovému vyjádření předán i motorickým nervům, které řídí řečové orgány, ale být utlumen ve svalech těchto orgánů nebo někde v motorických nervech samých. Také je možné, aby byla sluchová centra zapojena jen velmi lehce, pokud vůbec, a řečový proces se projevil přímo v motorické oblasti. Určitě existují také další druhy redukce. Jak častá je aktivace motorických nervů při nezvukné řeči, jež nemá žádný slyšitelný nebo viditelný artikulační výsledek, je ukázáno častými pocity únavy řečových orgánů, obzvláště hrtanu, po neobvykle podnětném čtení či usilovném přemýšlení.

Všechny změny, které jsme zatím uvažovali, přímo vychází ze vzorců typických procesů normální řeči. Velmi zajímavá a důležitá je možnost přenosu celého systému jazykových symbolů do jiných výrazů, než se typických procesů běžně účastní. Jak jsme viděli, tento proces je záležitost zvuků a pohybů, jež je mají vyvolat. Zrak nevstupuje do hry. Ale předpokládejme, že člověk nejen slyší artikulované zvuky, ale také vidí artikulaci samotnou, jak je mluvčím prováděna. Pokud by člověk mohl získat dostatečnou dovednost ve vnímání těchto pohybů řečových orgánů, otevřela by se cesta novému druhu jazykové

symboliky – v té by byl zvuk nahrazen zrakovým obrazem artikulace odpovídající zvuku. Tento typ systému pro většinu z nás nemá přílišnou hodnotu, neboť již vládneme systémem sluchově-motorickým, jehož je to přinejlepším nedokonalý překlad vzhledem k tomu, že ne veškerá artikulace je viditelná. Je však dobře známo, jak hluchoněmí skvěle využívají „odezírání ze rtů“ jako druhotný způsob porozumění řeči. Nejdůležitější ze všech zrakových jazykových symbolik je samozřejmě psané či tištěné slovo, jemuž na straně motoriky odpovídá systém jemně nastavených pohybů, jež vedou ke psaní či jiné grafické metodě zaznamenání řeči. Podstatným rysem, který bychom v těchto nových typech symbolik měli rozpoznat, kromě skutečnosti, že již nejsou vedlejším produktem normální řeči samotné, je, že každý prvek (písmeno nebo napsané slovo) v těchto systémech odpovídá konkrétnímu prvku (zvuku či skupině zvuků nebo řečenému slovu) v systému primárním. Psaný jazyk je tedy, matematicky vyjádřeno, v relaci ekvivalence ke svému mluvenému protějšku. Psané formy jsou sekundárními symboly pro symboly mluvené – symboly symbolů – ale shoda mezi nimi je taková, že mohou (nikoli jen teoreticky, ale při skutečném postupu některých čtenářů a možná i při určitých druzích myšlení) plně nahradit symboly mluvené. Sluchově-motorická spojení jsou však pravděpodobně vždy přinejmenším latentně aktivována, tedy podvědomě vstupují do hry. I ti, kdo čtou a myslí bez využití zvukových obrazů, na nich nakonec závisí. Pouze zacházejí s oběživem zrakových symbolů jako pohodlnou náhradou hospodářského zboží a služeb základních zvukových symbolů.

Možnosti jazykového přenosu jsou téměř neomezené. Známým příkladem je Morseova telegrafní abeceda, v níž jsou písmena psané řeči zastoupena smluvenými posloupnostmi delších a kratších signálů. Přenos zde vychází ze psaného slova spíše než přímo ze zvuků mluvené řeči. Písmeno telegrafního kódu je tedy symbol symbolu symbolu. Z toho samozřejmě ani v nejmenším neplyne, že zdatný telegrafista pro porozumění telegrafické zprávě potřebuje převést jednotlivé posloupnosti signálů do zrakového obrazu slova, dříve než dospěje k normálnímu zvukovému obrazu. Přesný způsob čtení řeči z telegrafické zprávy se u každého nepochybně velmi liší. Je dokonce představitelné (i když ne zrovna pravděpodobné), že někteří telegrafisté se mohli naučit myslet přímo (do míry, v jaké se to týká čistě vědomé části procesu myšlení) v signálně-zvukové symbolice nebo, pokud náhodou mají silný přirozený sklon k motorické symbolice, v související taktilně-motorické symbolice vyvinuté při posílání telegrafických zpráv.

Další zajímavou skupinou přenosů jsou různé znakové jazyky vyvinuté pro použití hluchoněmými, trapisty se slibem věčného mlčení nebo účastníky komunikace, kteří jsou si

na dohled, ale mimo doslech. Některé tyto systémy jsou rovnocenné běžným systémům řeči; jiné, například vojenské ruční signály nebo znakový jazyk indiánů z Velkých plání v Severní Americe (kterému rozuměly kmeny s navzájem nesrozumitelnými jazyky) jsou nedokonalými převody, omezenými na vyjádření hrubších jazykových prvků, jež jsou nutným minimem v obtížných podmínkách. Někdo by mohl tvrdit, že v těchto systémech a v jiných, ještě nedokonalejších symbolikách, které se používají například na moři nebo v lesích, jazyk již pořádně nehraje roli, nýbrž myšlenky jsou sdělovány přímo prostřednictvím zcela nepřibuzného symbolického procesu nebo kvaziinstinktivním napodobováním. Takový výklad by však byl chybný. Srozumitelnost těchto vágnějších symbolických systémů může sotva plynout z něčeho jiného než z jejich automatického tichého převodu na plnější proud řeči.

Bezpochyby musíme dospět k závěru, že veškeré úmyslné sdělování myšlenek kromě normální řeči je buď přenos, přímý či nepřímý, z typické symboliky jazyka, jak je mluven či slyšen, nebo alespoň zahrnuje prostředníka v podobě opravdové jazykové symboliky. To je nadmíru důležité. Ať už sledujeme proces jakkoli křivolakou cestou, zvukové a s nimi spojené motorické vzorce vedoucí k artikulaci jsou historickým zdrojem veškeré řeči a myšlení. Jeden fakt je ještě důležitější. Snadnost, s jakou může být řečová symbolika převedena z jednoho smyslu do jiného, z techniky do techniky, sama ukazuje, že pouhé řečové zvuky nejsou základní jazykovou skutečností, ta spočívá spíše v klasifikaci, ve formálních schématech a ve vztazích pojmů. Opět, jazyk jako struktura svou vnitřní stránkou ohraničuje formu myšlení. A je to právě tento abstrahovaný jazyk spíše než fyzické aspekty řeči, který nás v této práci bude zajímat.

Nejnápadnější obecnou vlastností jazyka je jeho všeobecnost. Lze se přitom o to, jestli konkrétní kmen provozuje činnosti hodné názvu náboženství či umění, ale neznáme žádný národ, jenž nevládne plně rozvinutým jazykem. I ten nejprostší jihoafrický Křovák mluví prvky bohatého systému symbolů, který je v zásadě zcela srovnatelný s řečí kultivovaného Francouze. Je samozřejmé, že abstraktnější pojmy nejsou v jazyce divochů zdaleka tak hojně zastoupeny a stejně tak chybí bohatá terminologie a jemnější definice nuancí, jež odrážejí vyšší kulturu. Ale ten typ jazykového vývoje, který provází historický rozvoj kultury a který v jeho pozdějších stádiích spojujeme s literaturou, je přinejlepším vnějškový. Hlavní základy jazyka – rozvoj jasněho fonetického systému, specifická spojení prvků řeči s pojmy a křehké zajištění formálních vyjádření všemožných vztahů – všechny tyto věci potkáváme dovedené k dokonalosti a systematizované v každém nám známém jazyce. Mnohé primitivní jazyky

mají formální bohatost, skrytou hojnost výrazů, jež zastiňuje vše známé z jazyků moderní civilizace. Dokonce i v pouhé záležitosti slovní zásoby musí být laik připraven na zvláštní překvapení. Obecně rozšířené výroky o krajní výrazové chudobě, k níž jsou primitivní jazyky odsouzeny, jsou jen pověry. Sotva méně působivá než všeobecnost jazyka je jeho téměř neuvěřitelná rozmanitost. Ti z nás, kteří se učili francouzštině či němčině nebo ještě lépe latině či řečtině, vědí, jaké rozličné podoby na sebe myšlenky mohou brát. Formální rozdíly mezi češtinou a latinou jsou však poměrně malé v kontextu toho, co víme o exotičtějších jazykových vzorcích. Všeobecnost a rozmanitost řeči vedou k významnému závěru. Jsme nuceni domnívat se, že jazyk je nesmírně starodávným dědictvím lidské rasy, ať už všechny podoby řeči historicky vyrůstají z jediné čisté podoby, či nikoliv. Je sporné, zda nějaký jiný lidský kulturní objev, ať už rozdělování ohně vrtáním či štípání kamenů, může uplatňovat nárok na větší stáří. Přikláním se k názoru, že jazyk předchází i ten nejnižší rozvoj materiální kultury, že takový rozvoj ve skutečnosti nebyl možný předtím, než se tento nástroj vyjadřování významů utvořil.

KOMENTÁŘ

1. Překladatelská analýza originálu

1.1. Vnětextové faktory

1.1.1. Vysílatel

V případě knihy *Language: An Introduction to the Study of Speech* je vysílatel totožný s autorem. Edward Sapir (1884–1939) byl jedním z předních amerických jazykovědců a antropologů své doby. Získal doktorát na Kolumbijské univerzitě, kde byl jeho školitelem Franz Boas. Později působil na Chicagské univerzitě a na Yaleově univerzitě. Založil etnolingvistiku, disciplínu zkoumající vztah kultury a jazyka, podílel se na rozvoji americké (deskriptivní) školy strukturální lingvistiky a studoval řadu jazyků severoamerických indiánů. Jeho hlavními díly jsou právě *Language* a eseje sebrané v *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture, and Personality* (1949). (Edward Sapir)

1.1.2. Záměr vysílatele a motiv

Ke svému záměru se autor vyjadřuje v předmluvě:

„This little book aims to give a certain perspective on the subject of language rather than to assemble facts about it. It has little to say of the ultimate psychological basis of speech and gives only enough of the actual descriptive or historical facts of particular languages to illustrate principles. Its main purpose is to show what I conceive language to be, what is its variability in place and time, and what are its relations to other fundamental human interests—the problem of thought, the nature of the historical process, race, culture, art.“(Sapir, 1921, s. 3)

Autorovým záměrem bylo tedy poskytnout určitý pohled na jazyk – popsat, co podle něj jazyk je, jaká je jeho variabilita v čase a prostoru a v jakých vztazích se nachází vzhledem k problému myšlení, k povaze historických procesů, rasám, kultuře či umění.

1.1.3. Adresát

Autor se v knize snaží vyhýbat odborným jazykovědným termínům a nepoužívá zvláštní odborné symboly či značky. Jazykové příklady hledá především v angličtině, pro ukázání širé možných vyjádření myšlenek však používá i příklady z jiných, exotických jazyků – nepředpokládá však u čtenářů jejich znalost. O cílových příjemcích se autor zmiňuje

v předmluvě: „The perspective thus gained will be useful, I hope, both to *linguistic students* and to *the outside public* ...“ (Sapir, 1921, s. 3) Cílovými příjemci originálu jsou tedy vzdělání anglicky mluvící (vzhledem k místu vydání zejména američtí) čtenáři – především studenti jazykovědy a příbuzných oborů, ale i všeobecná veřejnost se zájmem o jazyk; text tedy není primárně určen odborníkům-jazykovědcům.

Část cílových příjemců překladu je (až na rozdíl v jazyce) v podstatě totožná s cílovými čtenáři originálu. Jsou to vzdělání česky mluvící čtenáři – studenti jazykovědných oborů a všeobecná veřejnost. Vzhledem k časovému odstupu a s tím souvisejícím rozšířením funkce textu (viz 1.1.6 Funkce textu) by k nim mohli přibýt i jazykovědci, u nichž se však dá předpokládat, že již znají originální text.

1.1.4. Médium

Originál je primárně psaný, ke čtenářům se dostává v podobě knihy. Překlad první kapitoly by mohl být vydán jako součást překladu celé knihy; samostatně by mohl sloužit jako jeden z dílčích studijních textů v kurzu obecné jazykovědy, případně vyjít v některém českém jazykovědně zaměřeném časopise (například *Studies in Applied Linguistics* vydávaném Ústavem pro český jazyk a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy).

1.1.5. Místo a čas

Text vznikl a byl vydán ve Spojených státech amerických; lze tedy předpokládat, že je psán americkou varietou angličtiny. Tento fakt má také vliv na cílového příjemce.

Od prvního vydání publikace v roce 1921 uplynulo již více než devadesát let. Čas proto bude při překladu poměrně významným faktorem. Bude pravděpodobně hrát roli z hlediska jazykového, především zřejmě po stránce lexikální – lze předpokládat, že text bude obsahovat např. některá slova, jež v čase produkce textu patřila do jádra slovní zásoby, ačkoli z dnešního pohledu se jedná o archaismy, apod. Doba uplynulá od vydání bude mít vliv i na některé presupozice. Jazykověda a některé jí příbuzné obory nesmírně pokročily, a některé odborné informace v textu obsažené tak patrně budou zastaralé – nepřesné či přímo nepravdivé, dnešní vědou již vyvrácené, nebo naopak potvrzené a všeobecně známé. Ovlivněna bude i funkce přeloženého textu.

1.1.6. Funkce textu

Primární funkcí textu je funkce informativní: autor popisuje svůj pohled na jazyk (viz 1.1.2 Záměr vysílatele a motiv), uvádí fakta, příklady a souvislosti. Zastoupeny jsou ovšem i funkce

konativní, fatická a metajazyková. Autor předkládá argumenty a snaží se působit na čtenáře, aby ten přijal jeho pohled na jazyk. Také se čtenářem zůstává v kontaktu, např. vyvrací předpokládané námitky a vyjadřuje se, jako by uvažovali nad jazykem společně. Metajazykovou funkci můžeme pozorovat v jazykových příkladech; v první kapitole přitom v originále všechny pochází z angličtiny a bude jim tedy při překladu třeba věnovat zvláštní pozornost.

V překladu by měly zůstat výše uvedené funkce v podobných poměrech, ale vzhledem k časové prodlevě text částečně na úkor funkce informativní získá také funkci dokumentární.

1.2. Vnitrotextové faktory

1.2.1. Téma a obsah

Téma je nastíněno v názvu kapitoly – je jím jazyk. Autor se zabývá jeho vymezením, vyvrací interjekční a onomatopoickou teorii původu jazyka, pojednává o vztahu mezi jazykem a myšlením, jazykových přenosech a všeobecnosti jazyka.

1.2.2. Presupozice

Text se zabývá primárně jazykem obecně, nedotýká se primárně ani světa příjemců zdrojového textu, ani světa příjemců cílového textu a obě kultury spadají do stejné kulturní oblasti, rozdíl v presupozicích by tedy neměl být příliš velký. Liší se však svým jazykem, což je nutno zohlednit především u výrazů v metajazykové funkci. Roli bude hrát také časový odstup.

1.2.3. Výstavba textu a žánrově-stylistické zařazení

Struktura textu je poměrně jednoduchá: na začátku je číslo a název kapitoly a dále již jen vlastní text rozdělený do odstavců. Do textu je však vnořena řada příkladů s metajazykovou funkcí a také výrazy s funkcí metatextovou a fatickou. Celá překládaná kapitola je pak součástí knihy, jež obsahuje jmenný rejstřík a množství poznámek pod čarou, z nichž se však žádná nevyskytuje v překládané části.

Text je možné zařadit do vědeckého funkčního stylu; v jeho rámci stojí na pomezí stylu odborného a populárně naučného (resp. populárně vědeckého), přičemž vykazuje i některé znaky stylu publicistického a esejistického – je tedy poměrně typickou ukázkou anglického vědeckého stylu užívaného v humanitních vědách.

Základními rysy vědeckého stylu jsou dle Knittlové (2010, s. 169) „logická stavba, návaznost, objektivita, neosobnost, neemocionálnost, hutnost, přesnost, jednoznačnost“. Populárně vědecký styl popisuje takto:

„Styl populárně vědecký, do něhož zasahují prostředky stylu hovorového, případně publicistického, včetně jeho větve beletristické, není tak koncentrovaný. Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věcí a vlastností jevů. Používá bohatšího členění textu (to je vždy srozumitelnější), kompozičně mu vyhovuje popis. Věty jsou kratší, terminologie není příliš speciální, nebo se termíny v textu vysvětlují, opisují, objevují se bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. ...“ (Knittlová, 2010, s. 150)

Podobně Galperin (1977, s. 307–308) o vědeckém stylu říká „The language means used ... tend to be objective, precise, unemotional, devoid of any individuality; there is a striving for the most generalized form of expression.“, rozeznává však jako jeho podtyp styl užívaný v humanitních vědách – ten podle něj obvykle vykazuje menší míru objektivitu a může vyjadřovat názory a stanoviska, (Galperin, 1977, s. 311) čímž se blíží stylu publicistickému až esejistickému (Knittlová, 2010, s. 150).

Z prvků odborného vědeckého stylu text vykazuje logickou stavbu, která sleduje autorovy myšlenkové pochody, a vysokou míru koheze a koherence. Věty jsou dosti informačně hutné a vyjadřování je přesné a jednoznačné. Členění textu není příliš bohaté a věty jsou spíše delší. Text je převážně objektivní, neosobní a neemocionální. Z populárně vědeckého stylu však do stylu textu pronikají subjektivní a osobní prvky, autor vyjadřuje své názory. Také se záměrně vyhýbá odborné terminologii; pokud nějaký termín potřebuje použít či zavést, vždy ho v textu vysvětlí. V textu se objevují bohatší přirovnání a metafory a místy i expresivnější výrazy. Vzhledem k tomu, že se jedná o první, úvodní kapitolu, lze předpokládat, že další kapitoly budou na škále mezi populárně vědeckým a odborným stylem blíže stylu odbornému.

1.2.4. Nonverbální prvky

Jedinými nonverbálními prvky v textu jsou odlišení čísla, názvu a prvního slova kapitoly. Číslo a název mají větší velikost písma a první slovo je vysázeno jiným řezem písma (kapitálkami).

1.2.5. Lexikální rovina textu

Přestože je text v zásadě odborný, nevyskytují se v něm žádné vysoce odborné termíny, což je v souladu s autorovým záměrem a s jeho cílovými čtenáři. Některé termíny, které lze v textu přesto nalézt, jsou všeobecně známé a obvykle s poměrně širokým významovým polem, a tedy na pomezí termínů a výrazů s obecnou jazykovou platností. Mezi takové patří např. *biological heredity* (biologická dědičnost), *phonetic form* (fonetická podoba), *onomatopoetic source* (onomatopoický/zvukomalebný původ), *elements of language* (prvky jazyka), *interjections* (citoslovce) a další.

Některá slova, která jsou v určitých specifických kontextech či oborech obvykle používána jako specifické termíny s jednoznačným konkrétním významem (byť ten se může v jednotlivých pracích lišit), autor používá bez explicitního vymezení jejich významu. Nejvýraznějším příkladem tohoto je dvojice slove *language* – *speech*, která Sapir používá na mnoha místech zaměnitelně. Výrazem *language*, který používá bez členu, přitom pravděpodobně nemyslí jazyk jakožto obecně lidskou schopnost, ale spíše „libovolný konkrétní jazyk“ (tedy např. češtinu, angličtinu, tagalog či svahilštinu). (Kemmer, 2008-9)

V textu se vyskytují také další termíny, jejichž význam je autorem přímo vysvětlen. Ty mohou obecně být dvou typů: Zaprvé slova, která v době napsání textu již fungovala jako termíny, a autor je tedy vysvětluje pro čtenáře, který je nemusí znát, a zadruhé slova s obecným významem, z nichž autor vytváří termíny ad hoc tím, že jim přiřadí nějakou konkrétní definici – vymezí význam, v jakém je používá. Tyto termíny jsou v textu často ohraničeny uvozovkami:

„This “element” of experience is the content of “meaning” of the linguistic unit[.]“ (§9)¹

„... the word must denote, tag off, the image ... “ (§11)

„My generalized memory or my “notion” of this house ... “ (§12)

„... the speech element “house” is the symbol ... of a “concept”, in other words, of a convenient capsule of thought that embraces thousands of distinct experiences and that is ready to take in thousands more.“ (§12)

¹ Pouze číslo odstavce v závorce v této práci odkazuje na primární text – nezkrácený odkaz by vypadal např. „(Sapir, 1921, §9)“

„Physiologically, speech is an overlaid function ... It gets what service it can out of organs and functions ... that have come into being and are maintained for very different ends than its own.“ (§9)

Některé z těchto slov jsou dnes jako termíny obecně rozšířeny, byť v některých případech s významem poněkud odlišným od toho, v jakém je používá Sapir, jiné nikoli.

S vyšší odborností textu souvisí také větší míra opakování slov, např. slova *speech* a *language* jsou v textu o délce 6708 slov dohromady použita ve 166 případech, tvoří tedy téměř 2,5 % celého textu – přibližně každé čtyřicáté slovo. Z deseti nejběžnějších anglických lexémů (*The OEC: Facts about Language*) se v něm častěji vyskytuje jen určitý člen *the*, sloveso *to be* a předložka *of* (v seznamu na 1., 2. a 4. místě); naopak předložky *to* a *in*, spojka *and*, neurčitý člen *a*, sloveso *to have* a slova *that* a *I* se v textu vyskytují s přibližně stejnou či nižší frekvencí. Spíše v rámci jednotlivých odstavců se potom opakují i další slova, např. *experience*, *thought*, *symbolism* či *localiz-ed/ation* a jiná:

„The world of our *experiences* must be ... generalized before it is possible to make a symbolic inventory of all our *experiences* of things and relations; ... the elements of language, the symbols that ticket off *experience*, must therefore be associated with whole groups ... of *experience* rather than with the single *experiences* themselves. Only so is communication possible, for the single *experience* lodges in an individual consciousness “ (§12)

„The question has often been raised whether *thought* is possible without speech; further, if speech and *thought* be not but two facets of the same psychic process. ... it is well to observe that whether or not *thought* necessitates symbolism, ... the flow of language itself is not always indicative of *thought*.“ (§13)

„... language is not identical with its auditory *symbolism*. The auditory *symbolism* may be replaced, point for point, by a motor or by a visual *symbolism* ... “ (§14)

„... physiological psychologists speak of the *localization* of speech in the brain. This can only mean that the sounds of speech are *localized* in the auditory tract of the brain ... precisely as other classes of sounds are *localized*; and that the motor processes involved in speech ... are *localized* in the motor tract ... Naturally the particular points or clusters of points of *localization* ... are connected ... [T]he

outward ... aspect of language[] is of a vast network of associated *localizations* in the brain and lower nervous tracts, the auditory *localizations* being without doubt the most fundamental of all for speech. However, a speechsound *localized* in the brain ... “ (§9)

Některé výrazy se v textu vyskytují v metajazykové funkci – autor pojednává o citoslovcích a onomatopoických slovech. Při překladu takových výrazů je třeba vycházet právě z jejich funkce, a zvolit ekvivalent v cílovém jazyce primárně podle ní; samotný význam slova je podružný.

„[Interjections] [are] no more identical with the instinctive cries themselves than such words as “*cuckoo*” and “*kill-deer*” are identical with the cries of the birds they denote, ...“ (§4)

„Such words as “*whippoorwill*,” “*to mew*,” “*to caw*” are in no sense natural sounds ...“ (§6)

„... a number of words which we do not now feel to have a sound-imitative value can be shown to have once had a phonetic form that strongly suggests their origin as imitations of natural sounds. Such is the English word “*to laugh*”.“ (§6)

Je třeba se zmínit také o názvech národů a jazyků. Mezi cílovými čtenáři originálu a cílovými čtenáři překladu se totiž nutně liší vnímání toho, co je „vlastní“ a co „cizí“. Pokud autor hovoří o „lowliest South African Bushman“ a „cultivated Frenchman“ (tedy prostých Křovácích a kultivovaných Francouzích), tento problém vzhledem k poměrně kulturní blízkosti cílových čtenářů originálu a překladu spíše nenastává. Když však zmiňuje angličtinu, je třeba rozlišit, zda je pro něj primární, že se jedná právě o tento konkrétní jazyk, nebo zda pouze pro názorné ukázaní nějakého konkrétního faktu využívá jazyk svého čtenáře (a je vcelku jedno, jestli je tím jazykem angličtina, čeština, či v zásadě kterýkoli jiný – indoevropský – jazyk)

V rámci textu autor na několika místech využívá expresivnější lexikální jednotky, např. „We must *cut to the the bone of things*, we must ... arbitrarily *throw whole masses of experience together* ...“ (§12), „I am not *in the throes of laborious thought*“ (§13) nebo „*crushingly despotic precedents*“ (§15), ale činí tak poměrně zřídka. V textu se také objevují obrazná vyjádření, někdy i v podobě rozvinutých metafor:

„[We do not see] a noticable tendency towards [the] elaboration [of interjections] into the primary warp and woof of language. They are never more ... than a decorative edging to the ample, complex fabric.“ (§5)

„... thought riding lightly on the submerged crests of speech, instead of jogging along with it, hand in hand.“ (§14)

„They are merely handling the circulating medium, the money, of visual symbols as a convenient substitute for the economic goods and services of the fundamental auditory symbols.“ (§18)

1.2.6. Syntaktická výstavba textu

Nejmarkantnějším syntaktickým rysem textu je velké množství parentetických výrazů. Ty jsou v zásadě dvou typů – jednak „informativní“, jednak „kohezní“ a „větně modální“. „Informativní“ vsuvky dodávají nějakou informaci navíc nebo alespoň předcházející informaci upřesňují; mnohé z nich stojí v apozici, jiné elipticky rozvíjejí větný člen, na němž jsou závislé, a některé jsou do věty nezapojené:

„Walking is an organic, an instinctive, function (not, of course, itself an instinct);“ (§2)

„... they are merely overheard, if heard at all, as the bark of a dog, ...“ (§2)

„... they may be considered an integral portion of speech, in the properly cultural sense of the term, being no more identical with instinctive cries themselves ...“ (§13)

„... communication of ideas, aside from normal speech, is either a transfer, direct or indirect, from the typical symbolism of language ...“ (§21)

Některé z těchto vsuvek jsou přitom značně rozsáhlé:

„... they may, not only in theory but in the actual practice of certain eye-readers and, possibly, in certain types of thinking, be entirely substituted ...“ (§18)

„In these latter systems, as in such still more imperfect symbolisms as those used at sea or in the woods, it may be contended that language no longer properly plays a part ...“ (§20)

Druhým typem parentetických výrazů, které se v textu objevují, jsou větné konektory a větné modifikátory, které zvyšují kohezi textu, resp. jsou prostředkem větné modality. (Dušková,

2006, s. 474 a n.) Patří mezi ně výrazy jako „*in sober fact*“, „*in other words*“, „*that is*“, „*perhaps*“, „*in a sense*“, „*moreover*“, „*however*“, „*roughly speaking*“, „*accordingly*“, „*strictly speaking*“, „*needless to say*“ a mnohé další. Obecně lze říci, že vsuvky větnou stavbu zesložitují; některé z nich, obzvláště pokud jsou většího rozsahu, zpřesňují či přidávají informaci za cenu znesnadnění porozumění – v tom hraje roli i to, jakým způsobem je autor značí (viz dále).

Pro angličtinu poměrně typické polovětné konstrukce se v textu objevují spíše s menší frekvencí. Relativně často se v textu objevují apozice, místy (pro angličtinu poněkud netypicky) asyndetická koordinace – „... they proceed from differing historical traditions, are executed with differing pictorial techniques.“ (§4) – a také dvě rozsáhlejší paralelní konstrukce s využitím středníků.

V textu je kromě běžného aktivního indikativu 3. osoby, jež je nejčastější, využíváno především pasivum a také 1. osoba plurálu. To je v souladu se stylovým zařazením textu – dle Knittlové (2010, s. 150–151) má vědecký styl sklon k „*neosobnosti*, neosobní[mu] prezentování informace ... Osoba autorova je potlačena a sdělení je soustředěno na popisovaná fakta a jevy. K tomu nejúčinněji slouží *pasivum*, které má ve vědeckém stylu ... nejbohatší uplatnění. ... Je možno použít také aktivní formy se všeobecným zájmeným podmětem „*we*“, který odkazuje zřetelněji na autora.“ Tato forma je však v textu použita poněkud netypicky, neboť spíše než pouze na autora odkazuje na autora společně se čtenáři, plní určitou konativní funkci – autor se na čtenáře nepřímou obrací a jakoby uvažoval společně s nimi:

„Speech is so familiar a feature of daily life that we rarely pause to define it.“ (§1)

„We must not be misled by the mere term.“ (§8)

„But we have traveled a little too fast.“ (§12)

„This process, as we have seen, ... “ (§18)

O tom, že se nejedná o běžný *pluralis modeestiae*, svědčí současné používání 1. osoby jednotného čísla v některých vyjádřeních:

„I have just referred to the “organs of speech”, ... “ (§8)

„I have already pointed out ... “ (§11)

„I am inclined to believe ... “ (§22)

Na některých místech autor používá i všeobecný podmět v podobě „one“, který je podle Knittlové (2010, s. 151), „v anglickém vědeckém stylu velmi vzácný“: „One might have heard a particular word ... „ (§11) či „ ... the contention that *one* thinks without language [is invalid]. *One* may go so far as to suspect ... „ (§14) nebo „*One* may argue ... „ (§22) Tento všeobecný podmět zastupuje nějakého v zásadě libovolného konkrétního člověka. Ještě řidčeji (pouze dvakrát) o sobě autor mluví ve 3. osobě jednotného čísla: „*The writer*, for one, is strongly of the opinion that ... „ (§14) Pro shrnutí: Nejčastější je v textu aktivum 3. osoby, velmi často se vyskytuje pasivum a (inkluzivní) všeobecný zájmenný podmět „we“; řidčeji pak zájmenný podmět první osoby jednotného čísla a všeobecný podmět v podobě „one“ a pouze dvakrát o sobě autor referuje ve třetí osobě.

Na několika místech Sapir zanedbává dvojí vazbu:

„A Japanese picture of a hill both differs from and resembles a typical modern European painting ...“ (§4)

„Neither the one nor the other is the same thing as, or ... a direct outgrowth of, this natural feature.“ (§4)

Na rozdíl od angličtiny je v češtině sprážení vazeb považováno za stylistickou chybu, je tedy třeba je přeformulovat tak, aby k zeugmatu nedošlo.

1.2.7. Suprasegmentální znaky

Jedinými explicitními suprasegmentálními znaky v textu jsou interpunkční znaménka. V míře obvyklé pro angličtinu (a tedy šířeji než je běžné v češtině) jsou používány středníky. Pro vyznačení parentezí autor využívá hned tří druhů interpunkčních znamének – nejvíce čárek, méně pak pomlček a závorek. Zvýšené množství těchto znamének, a to zejména čárek, které plní i mnohé jiné syntaktické funkce, má za následek určité „zpomalení“ a zvýšenou segmentaci textu.

2. Metoda překladu

Levý (1998, s. 53) uvádí „tři fáze překladatelovy práce“: „1. pochopení předlohy, 2. interpretace předlohy, 3. přestylizování předlohy.“ Tři fáze překladatelského procesu uvádí i Vilikovský (1984, s. 96) , rozdělují je však poněkud odlišně na recepci a interpretaci, formování koncepce (jež je u Levého součástí interpretace) a nakonec reprodukci. U obou však panuje shoda na tom, že překladatel musí předlohu pochopit a interpretovat a na základě překladatelské koncepce přestylizovat, reprodukovat v cílovém jazyce. Oba teoretici sice uvažují primárně umělecký překlad, ale domnívám se, že takový postup je platný pro naprostou většinu všech překladů.

Při překladu jsem vycházel z analýzy předlohy. Metoda překladu byla zvolena s ohledem na předpokládanou primárně informativní funkci originálu a zamýšlené funkce přeloženého textu, tedy informativní a dokumentární. Při řešení překladatelských problémů a volbě z možných řešení jsem se proto snažil držet se spíše blíže původnímu textu a zachovat nejen jeho sémanticko-pragmatický obsah, ale pokud možno i lexikálně-syntaktickou formu – v odborném textu lze „přejímání cizích lexikálně-sémantických a syntaktických struktur“ „považovat za zcela adekvátní z hlediska formálního i obsahového“. (Knittlová, 2006, 204) Přihlížel jsem však samozřejmě i ke konvencím a jazykovému možностям cílového jazyka. Neusiloval jsem o zastření časového odstupu – neprováděl jsem úmyslnou archaizaci využitím zastaralých slov či konstrukcí, ale ani jsem se nepokoušel text aktualizovat; ze stylistického hlediska jsem snažil držet v oblasti vyšší spisovné češtiny na rozhraní s češtinou knižní. Změnu místa (a tím i jazyka cílového čtenáře) jsem reflektoval při překládání výrazů odkazujících na některé reálie a výrazů s metajazykovou funkcí.

3. Překladatelské problémy

3.1. Lexikálně-morfologické problémy

3.1.1. Terminologie

Jak již bylo zmíněno výše, autor se v textu snaží odborné terminologii spíše vyhýbat. Přesto se v textu některé termíny objevují. Obvykle však mají poměrně široké významové pole a blíží se výrazům s obecným významem. Mezi takové výrazy patří slova *speech* a *language*. V přelomovém díle *Cours de linguistique générale*, založeném na přednáškách Ferdinanda de Saussura, se striktně rozděluje *langage*, *langue* a *parole* – *řeč* jako celek, *jazyk* jako systém a *mluva*. (Saussure, 1996, s. 105–106). V angličtině (a ostatně i v češtině) se v takto specifikovaném významu obvykle kvůli jednoznačnosti používají spíše termíny francouzské; v anglických vydáních jsou však i přeloženy: jednou jako *speech*, *language* a *speaking*, jednou jako *language*, *linguistic structure* a *speech*,. (Saussure, 1959, s. 77 a Saussure, 1983, s. 77). Přibližně si tedy odpovídají *langage* ~ ***speech*** ~ ***language*** ~ *řeč*, *langue* ~ ***language*** ~ *linguistic structure* ~ *jazyk* a *parole* ~ *speaking* ~ ***speech*** ~ *mluva*. Vidíme, že jak *speech*, tak *language* se objevují jako překlady *langage*, tedy řeči nebo jazyku jakožto celku. Sapir je používá do značné míry zaměnitelně v tomto významu, ale někdy i pro užší význam „mluva“, resp. „jazyk jako systém“. V běžné češtině slovům *speech* a *language* distribučně odpovídají slova *řeč* a *jazyk*, proto jsem se rozhodl překládat je takto. V několika případech však překládám *speech* jako *jazyk*. V některých proto, že se mluví o symbolech či symbolice a tedy systému, kterým je právě jazyk a nikoli řeč, a v dalších dvou případech z důvodu běžnější kolokace v češtině: „true *speech* symbol“ ~ „skutečný *jazykový* symbol“ (§3), „system of *speech* symbols“ ~ „systém *jazykových* symbolů“ (§15), „a new type of *speech* symbolism“ ~ „[nový druh *jazykové* symboliky]“ (§18), „visual *speech* symbolisms“ ~ „[zrakové *jazykové* symboliky]“; „tribes of mutually unintelligible *forms of speech*“ ~ „kmeny s navzájem nesrozumitelnými *jazyky*“ (§20), „Scarcely less impressive than the universality of *speech* is its almost incredible diversity.“ ~ „Sotva méně působivá než všeobecnost *jazyka* je jeho téměř neuvěřitelná rozmanitost.“ (§22)

Ve větě

„It may be objected that, though the interjections differ somewhat as we pass from language to language, they do nevertheless offer striking *family resemblances* and may therefore be looked upon as having grown up out of a common instinctive base“ (§4)

se objevuje sousloví *family resemblances*. To je známé především z Wittgensteinovy práce *Philosophical Investigations* (Wittgenstein, 1986, §67); v jejím českém překladu je použit výraz *rodové podobnosti*. (Wittgenstein, 1993, §67). Sapir přitom toto sousloví používá ve velmi podobném významu jako Wittgenstein. Wittgensteinova kniha sice poprvé vyšla až v roce 1953, tedy více než třicet let po *Language*, ale v ní použitý překlad je známý a zaužívaný, proto jsem se rozhodl ho použít i ve svém překladu.

Termín *physiological psychologists* (§9) jsem původně považoval zastaralý a význam jeho českého překladu *fyziologičtí psychologové* jsem měl v úmyslu vysvětlit v poznámce překladatele. Zjistil jsem však, že jak anglický termín, tak jeho český ekvivalent se i dnes v obou jazycích běžně používají, a to ve stejném významu, v jakém se objevuje v Sapirově knize.

Slovo *identita* jako překlad anglického *identity* (ve spojení „class ... accepted ... as an identity“ (§12) může působit jako interference, ale ve filosofii a příbuzných oborech se používá právě tento termín (a nikoli třeba *totožnost*).

V textu se v souvislosti s podstatou jazyka, tedy „přiřazení konvenčních, úmyslně artikulovaných zvuků ... k různým prvkům zkušenosti“ (§11) objevuje řada výrazů *image – impression – perception – notion – concept*. Ty mají podobné a částečně se překrývající významy, autor je však navzájem odlišuje, je tedy nutné je navzájem odlišit i v češtině. Jedná se o součásti „poznávacích procesů“; při překladu těchto termínů jsem vycházel z příslušného hesla ve Slovníku základních pojmů z psychologie. (Gillnerová, 2000, 43) Oba „krajní“ termíny jsou poměrně přímočaré, zvolil jsem překlad *image ~ obraz* a *concept ~ pojem*. Jako nejvhodnější český ekvivalent pro (*single*) *perception* jsem vybral *vjem*. *Notion* Sapir opisuje jako „generalized memory“, zobecněnou vzpomínku, a v češtině tomuto slovu v tomto kontextu nejlépe odpovídá *představa*. Nejproblematictější byla volba překladu *impression*. V textu se objevuje ve větách „... the single impression which I have had of a particular house must be identified with all my other impressions of it.“ a „The particular experience ... now ... [embraces] all possible impressions or images that sentient beings have formed or may

form of the house in question“ (§12). *Oxford English Dictionary Online* uvádí relevantní významy „6. The effect produced by external force or influence on the senses or mind. a. An effect produced on the senses; a sensation, or sense-perception, in its purely receptive aspect.“ a „7. A notion, remembrance, or belief, impressed upon the mind; hence *esp.*, a somewhat vague or indistinct notion remaining in the mind as a survival from more distinct knowledge.“ Překladové slovníky v těchto významech uvádějí překlady *dojem*, *vliv*, *účinek* (Hais, 1984, s. 1092) či *dojem*, *pocit* (Lingea), případně v přeneseném významu *otisk*; bylo by lze uvažovat i o *vjemu*, *počítku* nebo *obrazu*. Z těchto možností v daném kontextu *vliv*, *účinek* a *pocit* nedávají smysl a *vjem* a *obraz* jsme již použili pro jiné anglické výrazy, zbývá tedy *počitek*, *dojem*, nebo *otisk*. „*Počitek* je elementární psychický jev, jehož obsah je ve vědomí dále nerozložitelný. Má podobu psychického obrazu nejjednodušší vlastnosti právě působícího předmětu, jevu, nebo aktuálního stavu organismu.“ (Gillnerová, 2000, s. 41) Jako překlad *impression* se tedy nehodí, neboť je to mentální obraz pouze např. barvy nebo tvaru konkrétního předmětu. Ze zbylých dvou možností „*dojem* předmětu“ nevyhovuje kolokačně, proto jsem zvolil výraz *otisk* ve významu „přen. věrný obraz, nápodoba: [otisk] skutečnosti ve vědomí“ (Slovník spisovného jazyka českého). Aby bylo zcela jasné, že se jedná o otisk ve vědomí a nikoli např. v nějakém měkkém materiálu, provedl jsem explicitaci tím, že jsem k němu při první zmínce ve větě přidal kvalifikační adjektivum *mentální*.

U adjektiva *pre-rational* jsem se v češtině rozhodoval mezi podobami *preracionální* a *předracionální*; na základě relativní frekvence těchto dvou výrazů jsem vybral podobu druhou.

Cycle of speech u Sapira je v principu totéž, co Saussure v anglickém překladu nazývá *speaking/speech circuit* (Saussure, 1959/1983, s. 11) a v překladu českém *okruh mluvy* (Saussure, 1996, s. 48). Rozhodl jsem se zachovat strukturu tohoto výrazu (tedy „okruh čeho“ a nikoli „jaký okruh“). Výraz *mluva* se však ve zbytku překladu nevyskytuje, anglické *speech* překládám konzistentně (až na výjimky vysvětlené výše) jako *řeč*, proto jsem se rozhodl pro variantu *okruh řeči*. Domnívám se, že je pro českého čtenáře dostatečně srozumitelný, a zároveň je v souladu se Sapiroovým užíváním slov *speech* a *language* – nepodsouvá mu Saussurovu terminologii, kterou nepoužíval.

Souslouvím *linguistic transfer* (častěji ovšem *language transfer*) se dnes obvykle míní „the phenomenon whereby acquisition of a new language is influenced by the grammar, pronunciation, orthography, or other aspects of an individual's first language (or another previously learned language), which may either inhibit or facilitate learning“. (Oxford English

Dictionary Online) V tomto významu – „přenos prvků struktury jednoho jazyka (zvl. rodného) do jazyka druhého“ – se do češtiny překládá jako *jazykový transfer* (Lotko, 2003, s. 118) Sapir ho však používá jinak, ve významu „přenos mezi znakovými systémy“, obvyklý překlad tedy nelze použít, neboť by si pod ním čtenář představil něco zcela odlišného. Místo toho sousloví překládám jako *jazykový přenos*. Sám o sobě by tento výraz mohl být matoucí, ale vzhledem k tomu, že je v textu vysvětlen včetně uvedení mnoha příkladů, by s porozuměním neměl nastat problém.

3.1.2. Výrazy s metajazykovou funkcí

Jak již bylo zmíněno, některé výrazy jsou v textu použity v metajazykové funkci. Z hlediska problematiky překladu se jedná především o tři případy. V prvním z nich autor přirovnává vztah mezi citoslovci jako *oh!*, *ah!* či *sh!* a odpovídajícími instinktivními lidskými projevy ke vztahu mezi slovy *cuckoo* a *kill-deer* jakožto jmény ptáků a zvuky, které tyto ptáci vydávají. Tato anglická citoslovce mají v češtině odpovídající protějšky, které můžeme použít (*ó!*, *ach!* a *pst!*). Žádný pták však nemá české pojmenování totožné s formou, jakou se obvykle zachycuje zvuk, který vydává (tedy např. *kuku*, *vrkú* nebo *čimčara*), v překladu tedy bylo nutné spokojit se s ptáky, jejichž jméno z takové formy vzniklo. Anglickému *cuckoo* a *kill-deer* sémanticky odpovídá *kukačka* a *kulík zrzavoocasý*. *Kukačku* můžeme použít, neboť je onomatopoického původu (Rejzek, 2001, s. 320) a tento původ je pro běžného čtenáře jasně patrný. *Kulík* (rodový druh by nemělo smysl uvádět) se jako samostatné heslo se v Etymologickém slovníku nevyskytuje a běžný čtenář by u něj pravděpodobně onomatopoický původ nepociťoval (bez ohledu na to, jestli ho má). Místo něj jsem se tedy rozhodl použít slovo *dudek*, které je zřetelně onomatopoického původu. (Rejzek, 2001, s. 148) Pro český překlad poté bylo nutné rozhodnout, zda použít variantu s *kuku* a *dudu*, nebo se jmény ptáků; vybral jsem první variantu a anglickou větu „[the interjections are] no more identical with the instinctive cries themselves than such words as “cuckoo” and “kill-deer” are identical with the cries of the birds they denote ...“ (§4) jsem přeložil jako „s instinktivními výkřiky se [citoslovce] neshodují o nic víc, než se slova jako „kuku“ nebo „dudu“ shodují s voláním ptáku, k nimž se pojí ...“

Ve druhém případě se v angličtině objevují onomatopoická slova „*whippoorwill*“, „*to mew*“ a „*to caw*“, na nichž autor ukazuje, že z přírody sice vychází, ale nejedná se o přesné reprodukce přírodních zvuků. Slovesa lze převést do češtiny přímo, neboť jejich české ekvivalenty, *mňoukat* i *krákat*, mají stejný, onomatopoický původ. (Rejzek, 2001, s. 309 a

384) *Whippoorwill* je pak druh *lelka*, jehož pojmenování „je jistě onom., jen není jisté, zda je to podle vrčivého hlasu ... či houpavého letu ...“ (Rejzek, 2001, s. 337); v překladu jsem ho nahradil *bukačem*, jenž je pojmenován podle svého hlasu (Rejzek, 2001, s. 97), neboť je jeho onomatopoický původ zřejmější a uvědomuje si jej více lidí.

Ve třetím případě uvádí Sapir sloveso *to laugh* jako příklad slova, jež bylo původně onomatopoické, ale tento původ již u něj není pocíťován. České *smát se* nepřichází v úvahu, neboť nemá onomatopoický původ; naopak např. u *chechtat se* je jeho onomatopoický původ stále zřetelný. Z nalezených českých sloves onomatopoického původu, který dnes není zřejmý, jsem nakonec zvolil slovo *řvát*. (Rejzek, 2001, s. 557)

3.1.3. Slova s přeneseným významem

Ve větě „Language is but a garment.“ (§14) je slovo *garment* použito v přeneseném významu „[t]he outward dress or covering in which anything is seen or manifested.“ (*Oxford English Dictionary Online*). Překladové slovníky nabízejí relevantní varianty „část oděvu/prádla“ (*Lingea Lexicon 2002*) a „1 kus oděvu n. prádla a 3 oděv, háv, též přen. ...“ (Hais, 1984). V úvahu by připadala nivelizace, opsání např. souslovím *vnější obal*, kde by se však ztratila spojitost s odíváním. Při průzkumu korpusu a internetových zdrojů jsem zjistil, že ve významu odpovídajícímu anglickém slovu v daném kontextu se (sice zřídka, ale přeci) používá sousloví *vnější háv* a rozhodl jsem se ho použít. Větu tedy překládám jako „Jazyk je pouhým vnějším hávem.“

Dalším problémem bylo slovo *lever* ve spojení „lever of an appropriate mathematical symbolism“ (§14). Jeho český lexikální protějšek, *páka*, se v přeneseném významu používá spíše ve frázi „mít na někoho páku“ ve smyslu „mít prostředky, jak někoho k něčemu donutit“. Proto jsem zvolil hyperonymum *nástroj*. Jeho vztah k druhé části spojení jsem z důvodu disambiguace vyjádřil explicitně, tedy „*nástroj v podobě* vhodné matematické symboliky“.

Také slovo *overflow* je ve větě „... thought processes set in, as a kind of psychic overflow, almost at the beginning of linguistic expression ...“, použito v přeneseném významu. (§15) Spojení s „a kind of“ výraz „rozostřuje“, dává najevo, že se nejedná o specifický termín, nýbrž spíše o obrazné vyjádření. V češtině jsem toto zdůraznil uvozovkami a zvolil jsem spojení *určité psychické „přetečení“*. Z kontextu je přitom jasné, že uvozovky slouží právě k tomuto účelu a nikoli k označení termínu jako na některých jiných místech, neboť se v něm nikde v blízkém okolí nenachází použitelná definice.

3.2. Syntaktické problémy

3.2.1. Parentetické výrazy

Jak bylo řečeno výše (viz 1.2.6 Syntaktická výstavba textu), nejvýraznějším syntaktickým rysem textu je velké množství parentetických výrazů. Pro jejich oddělování autor používá obvykle čárky, ale v některých případech pomlčky nebo závorky. Při překladu jsem se snažil vsuvky co nejvíce zachovávat, některé z nich jsem však musel převést jinak nebo je běžným způsobem zapojit do věty, neboť jejich zachování by příliš narušovalo ústrojnost české věty a zásadně ztěžovalo porozumění. To se týká především některých vsuvek oddělených čárkami, protože vsuvky oddělené pomlčkami či závorkami jsou z tohoto hlediska v zásadě neproblematické. V některých případech bylo nejvhodnější vsuvku zachovat, ale oddělit ji jinými interpunkčními znaménky (ovšem kde to bylo možné, ponechával jsem beze změny i interpunkční znaménka). Některé příklady uvádím níže:

Odstranění parenteze (zapojení do věty):

„The process of acquiring speech is, *in sober fact*, an utterly different sort of thing from the process of learning to walk.“ (§1)

~

„Osvojování řeči je *ve skutečnosti* proces naprosto odlišný od učení se chůzi.“

Celkové přestylizování věty (zapojení do větné stavby a změna z pasiva na aktivum):

„The child is individually equipped, *by the complex set of factors that we term biological heredity*, to make all the needed muscular and nervous adjustments that result in walking.“ (1§)

~

„*Komplexní soubor faktorů, kterému říkáme biologická dědičnost*, připravuje každé dítě ke všem potřebným uzpůsobením svalů a nervů, jež umožňují chůzi.“

Převedení stejnou formou u první a změna interpunkčních znamének u druhé:

„The written forms are secondary symbols of the spoken ones—*symbols of symbols*—yet so close is the correspondence that they may, *not only in theory but in the actual practice of certain eye-readers and, possibly, in certain types of thinking*, be entirely substituted for the spoken ones.“ (§18)

~

„Psané formy jsou sekundárními symboly pro symboly mluvené – *symbols symbolů* – ale shoda mezi nimi je taková, že mohou (*nikoli jen teoreticky, ale při skutečném postupu některých čtenářů a možná i při určitých druzích myšlení*) plně nahradit symboly mluvené.“

3.2.2. Další syntaktické problémy

Některé další syntaktické problémy jsou zapříčiněny anglickými výrazovými prostředky, které v češtině nemají přímý ekvivalent nebo se používají s jinou frekvencí. Patří mezi ně např. polovětné obraty a jiné kondenzované výrazové prostředky, odlišný způsob vyjadřování aktuálního větného členění (například pomocí vytýkacích konstrukcí, (*pseudo-*)*cleft sentences*), anticipační *it* či *there* v podmětu, pasivum a jiné. (Knittlová, 2010, 123–124) Polovětné obraty jsou často překládány vedlejšími větami, čímž jednak dochází k explicitaci (přidáním spojovacího výrazu) a jednak k segmentaci textu – tím se zároveň částečně kompenzuje občasné odstranění parenteze. Několik příkladů:

Anticipační *it* a polovětná vazba přeložená vedlejší větou účelovou :

„Yet *it* needs but a moment’s reflection *to convince us* that this naturalness of speech is but an illusory feeling.“

~

„Ale stačí pouhé chvilkové zamyšlení, *abychom se přesvědčili*, že tato přirozenost řeči je jen klamným pocitem.“ (§1)

Pasivum převedené na aktivum:

„Dokonce *bychom mohli říci*, že samo *uspořádání* těchto svalů a příslušných částí nervového systému *je* v první řadě *přizpůsobeno* pro pohyby při chůzi a podobných činnostech.“

~

„Indeed, the very *conformation* of these muscles and of the appropriate parts of the nervous system *may be said to be* primarily *adapted* to the movements made in walking and in similar activities.“ (§1)

Subjunktiv ve vsuvce a anticipační *it*:

It is doubtful if any other cultural asset of man, *be* it the art of drilling for fire or of chipping stone, may lay claim to a greater age. (§22)

~

Je sporné, zda nějaký jiný lidský kulturní objev, ať už rozdělávání ohně vrtáním či štípání kamenů, může uplatňovat nárok na větší stáří.

Vytýkáci konstrukce:

What it does is to serve as a more or less automatic overflow of the emotional energy ... “ (§3)

~

Slouží jako více či méně bezděčné uvolnění citové energie ...

Převod parenteze a jednoduché věty s absolutní participiální vazbou (Dušková, 2006, 585) na dvě parataktické vedlejší věty atributivní v kopulativním vztahu závislé na nové hlavní větě vytvořené z parenteze:

„... or, *possibly*, the auditory centers may be only slightly, if at all, affected, the speech process *manifesting* itself directly in the motor sphere.“ (§17)

~

Také je možné, aby byla sluchová centra zapojena jen velmi lehce, pokud vůbec, *a* řečový proces *se projevil* přímo v motorické oblasti.

3.3. Další překladatelské problémy

3.3.1. Expresivita, metafory a přirovnání

Přestože se jedná o odborný text, autor využívá i některé expresivní obraty, metafory a přirovnání. Neobjevuje se jich příliš, ale vzhledem k typu textu z kontextu poměrně vystupují. Při překladu jsem se je pokoušel pokud možno zachovat.

Některé příklady expresivních vyjádření a jejich převodů:

„We must *cut to the bone of things*, we must more or less arbitrarily *throw whole masses of experience together* ... „ (§12)

~

„Musíme ho *zcela osekát*, víceméně arbitrárně *seskupit spousty zkušeností* ...“

„... I am not *in the throes of laborious* thought, ... „ (§13)

~

„*nepodstupuji muka namáhavého* myšlení“

„It *humbly works up* to the thought ... „ (§13)

~

„*Pokorně se vypracovává* k myšlence ... „

„... the new symbol is *but a thing wrought* from linguistic material already in existence in ways mapped out by *crushingly despotic* precedents.“ (§15)

~

„Ve většině případů je nový symbol *vyždímán* z již existujícího jazykového materiálu způsoby, jež jsou zobrazeny v *drtivě despotických* precedentech.“

Snaha vyhnout se nivelizaci byla mimo jiné umožněna nízkou frekvencí expresivních vyjádření ve zdrojovém textu – přeložený text v tomto ohledu neporušuje české konvence odborného textu nikterak výrazně.

Podobně jako expresivní výrazy jsem se snažil převádět i přirovnání a metaforická vyjádření:

„[We do not] see a noticeable tendency towards [] *elaboration* [of interjections] *into the primary warp and woof* of language. They are never more, at best, than *a decorative edging to the ample, complex fabric*.“ (§5)

~

„[N]evidíme znatelný sklon k *zapracování* [citoslovcí] do *základní osnovy* jazyka. Nejsou více než přinejlepším *ozdobným lemem na složité a bohaté látce*.“

V tomto příkladě se objevuje rozvinutá metafora. Nejdříve se hovoří o *warp and woof of language* ~ *osnově jazyka* a následně jsou citoslovce hodnocena jako *decorative edging* ~ *ozdobný lem* a jazyk je označen výrazem *ample, complex fabric* ~ *složitá a bohatá látka*. Všechny tyto vyznačené výrazy jsou použity v přeneseném významu. Metafoře dodává na bohatosti to, že v původním, doslovném významu pocházejí ze stejného sémantického pole – týkají se tkaní.

Několik dalších příkladů:

„It is somewhat *as though a dynamo capable of generating enough power to run an elevator were operated almost exclusively to feed an electric door-bell*.“ (§13)

~

„Je to trochu *jako kdyby dynamo schopné vyrábět dostatek energie k pohonu výtahu bylo provozováno téměř výlučně pro zásobení elektrického zvonku*.“

„... *thought riding lightly on the submerged crests of speech, instead of jogging along with it, hand in hand*.“ (§15)

~

„... *myšlenka lehce se vezoucí po ponořených hřebenech řeči, namísto běžící vedle nich, spolu s nimi*.“

„And the word, as we know, *is not only a key; it may also be a fetter.*“ (§15)

~

„A slovo, jak víme, *není pouze klíčem; může být i okovem.*“

„Language is *but a garment!*“ (§14) ~ „Jazyk je *pouhým vnějším hávem!*“

Komentář k této větě viz 3.1.3 Slova s přeneseným významem

„*They are merely handling the circulating medium, the money, of visual symbols as a convenient substitute for the economic goods and services of the fundamental auditory symbols.*“ (§18)

~

„*Pouze zacházejí s oběživem zrakových symbolů jako pohodlnou náhradou hospodářského zboží a služeb základních zvukových symbolů.*“

V této větě jsem adordinační skupinu *the circulating medium, the money* v češtině nahradil výrazem *oběživo*, protože by v češtině působila nepřírozeně; slovo *oběživo* dostatečně vystihuje oba významy a metafora je zachována.

3.3.2. Problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů

Překlad je smíšený, hybridní útvar – prolínají se v něm dvě kultury. (Levý, 1998, s. 95) Rozdílnost těchto dvou kultur – kultura autora originálu a jeho cílových příjemců na jedné straně a kultura cílových příjemců překladu na straně druhé – má za následek rozdílnost presupozic. Úkolem překladatele je pak tento rozpor pokud možno vyřešit – ale „[j]sou situace, kdy i sebelepší překladatelské řešení nemůže úplně zakrýt rozpornost překladového díla.“ (Levý, 1998, 95) V překladu *Language* je poměrně podstatným aspektem časová vzdálenost překladu od původního díla. Co se však týče časových údajů (a jiných vyjádření vztahujících se k relativně k času) jako takových, rozhodl jsem se je ponechat v původní formě, neaktualizovat je:

„The *modern* psychology ...“ (§14)

~

„*Moderní* psychologie ...“

„It is therefore easier to understand *at the present time* than it would have been *twenty years ago* ... „ (§14)

~

„*Dnes* je proto jednodušší než *před dvaceti lety* porozumět, ...“

Důvody, které mě k tomuto rozhodnutí vedly, jsou jednak to, že tento překlad má plnit i dokumentární funkci a změna vyjádření vztahujících se k času by tuto funkci narušovala, jednak to, že aktualizace pouze takovýchto výrazů by působila přinejmenším podivně („Před devadesáti lety bylo jednodušší než před sto deseti lety porozumět ...“); kdybychom snad naopak chtěli text převést do současnosti celý, vyžádal by si rozsáhlé přepracování na základě téměř stoletého rozvoje lingvistiky a příbuzných oborů a výsledné dílo bychom jen těžko mohli nazývat překladem).

V následujícím úryvku explicituji, že Rossiniho dílo *Vilém Tell* je opera. Domnívám se, že v době, kdy byl vydán zdrojový text, bylo toto dílo známější. Tato informace sice není příliš podstatná, čtenář by se bez ní obešel, ale na druhou stranu vyjádření „předehra opery Vilém Tell“ je uzuálnější než „předehra ‚Viléma Tella‘ “.

„Rossini’s treatment of a storm in the overture to “*William Tell*” ...“ (§4)

~

„Rossiniho ztvárnění bouře v předehře *opery Vilém Tell* ... “

S rozdílností kultur souvisí i rozdílnost jazyka (ta je ostatně primární příčinou potřeby překladu). Když jsou tedy v textu používána některá slova ze zdrojového jazyka v metajazykové funkci, je třeba je nahradit ekvivalentem, který se může třeba i zcela lišit lexikálně, ale musí plnit stejnou funkci. Překlad výrazů s metajazykovou funkcí již byl komentován výše, viz 3.1.2 Výrazy s metajazykovou funkcí.

V textu jsou zmíněny některé národy a jazyky. Bylo třeba uvážit jednak vztah cílových příjemců k těmto národům a jazykům (především dualitu vlastní–cizí, ale také obecně postoje a stereotypy), jednak (v případě jazyků) i genealogickou a typologickou příslušnost:

„*The lowliest South African Bushman* speaks in the forms of a rich symbolic systém that is in essence perfectly comparable to the speech of *the cultivated Frenchman*.“ (§22)

~

„*I ten nejprostší jihoafrický Křovák* mluví prvky bohatého systému symbolů, který je v zásadě zcela srovnatelný s řečí *kultivovaného Francouze*.“

Díky tomu, že kultura cílových čtenářů překladu a kultura cílových čtenářů originálu obě patří do euroatlantické kulturní oblasti, mnohé presupozice jsou v menší či větší míře sdíleny. Relevantní stereotypy či postoje týkající se na jedné straně Křováků a na straně druhé Francouzů můžeme pro účely překladu považovat za totožné (velmi zjednodušeně „Křováci jsou nevzdělaní divoši“ a „Francouzi jsou vysoce kulturní“).

„Those of us that have studied *French* or *German*, or, better yet, *Latin* or *Greek*, know in what varied forms a thought may run. The formal divergences between *the English plan and the Latin plan*, however, are comparatively slight ...“ (§22)

~

„Ti z nás, kteří se učili *francouzštině* či *němčině* nebo ještě lépe *latině* či *řečtině*, vědí, jaké rozličné podoby na sebe myšlenky mohou brát. Formální rozdíly mezi *češtinou a latinou* jsou však poměrně malé v kontextu toho, co víme o exotičtějších jazykových vzorcích.“

Jazyky, které jsou pro zdrojovou i cílovou kulturu „cizí“, jsem se rozhodl ponechat beze změny. K latině a řečtině mají obě stejně daleko, neboť jak čeština, tak angličtina jsou součástí indoevropské jazykové rodiny (ale na druhou stranu ani jeden z těchto dvou jazyků nepatří do skupiny románských jazyků, kterým je latina předchůdcem). Bylo by poměrně logické nahradit francouzštinu nebo možná lépe němčinu (jakožto germánský jazyk) angličtinou, jejíž výuka je rozšířenější. Ponechání obou jazyků je však lepší variantou. Jejich výuka je také dostatečně rozšířená a hlavně by vzhledem k překladovosti a dokumentární funkci textu nahrazení některého z nich angličtinou působilo matoucím dojmem – jazyk oběma kulturám cizí by byl nahrazen jazykem vlastním kultuře zdrojové, které si čtenář překladu je vědom. U druhé dvojice jazyků v ukázce je však situace odlišná. Angličtinu, tedy jazyk zdrojové kultury, jsem nahradil češtinou, jazykem cílové kultury; smysl dané věty

zůstává zachován, neboť rozdíly mezi češtinou a latinou jsou (svou mírou) dostatečně podobné rozdílům mezi latinou a angličtinou.

4. Překladatelské posuny

Popovič (1983, s. 195–201, překlad autor) rozeznává čtyři relevantní základní druhy překladatelských posunů – konstitutivní, individuální, tematický a negativní:

„[Konstitutivní posun] je nevyhnutelný posun, ke kterému v překladě dochází v důsledku rozdílů mezi dvěma poetikami a dvěma styly originálu a překladu. Konstitutivní posun se chápe jako funkční a objektivní a je odůvodnitelný výstavbou, jazykovou a stylistickou normou výchozího a cílového jazyka. Realizuje se na úrovni mikrostruktury textu.“

„[I]ndividuální posun je projevem individuálních sklonů překladatele, určité překladatelské metody, stereotypností překladatelských řešení a uplatňováním tvořivého subjektu. Individuální posun je vědomým posunem, který vyplývá z idiolektu překladatele, ze systému jeho překladatelských řešení a metody, z náhledu a pojmání originálního díla a v nemalé míře z překladatelské zkušenosti a praxe. Jako systém odchylek od originálu je projevem překladatelské poetiky.“

„[Tematický posun se] projevuje [] na úrovni tematické výstavby textu. Vyjadřuje rozdíl mezi tematickými fakty, reáliemi originálu a překladu, který vzniká v důsledku použití rozdílných denotátů. Je to favorizování konotace na úkor denotace. Aktualizace, lokalizace a adaptace v překladu mohou být projevem snahy o „subjektivní přehodnocení“ textu, mohou být projevem adaptace recipienta, připodobňování textu originálu vlastní zkušenosti, projevem rozdílné interpretace odražené skutečnosti ze strany překladatele. Jde o posun od zvláštního a specifického ke všeobecnému a o náhradu cizího prvku domácím.“

„[Negativní posun je] neadekvátní řešení ideovo-estetických zvláštností originálu v překladu. Vzniká jako důsledek: a) nepochopení jazykové organizace výchozího textu ... , nivelizace jednotlivých stylových vrstev originálu, zanedbávání sémantiky textu (povrchní interpretace struktury výchozího textu), b) nepochopení autorské interpretace skutečnosti, c) zanedbání celistvosti komunikačního překladového procesu. Negativní posun se projevuje v makrostruktuře textu.“

Konstitutivní posun souvisí s *langue*, individuální s *parole* a příčiny tematického posunu leží spíše v rovině kulturní než jazykové. Negativní posun, který jako jediný z výše uvedených

může být jednoznačně považován za chybný, může nastat ve kterékoli z těchto oblastí. (Vilíkovský, 2002, 44–45) Nadále se jím nebudu zabývat, protože negativní posun je nezáměrný a autor překladu jej tedy není schopen rozpoznat – v opačném případě by se ho nedopustil, resp. ho odstranil.

4.1. Konstitutivní posuny

Konstitutivní posuny jsou nutnou součástí veškerých mezijazykových překladů (snad s výjimkou překladů interlineárních). Mnohé z nich souvisí s gramatickými (ale i sémantickými) kategoriemi, které buď jsou vyjádřeny ve zdrojovém jazyce a cílový jazyk nemá odpovídající prostředky pro jejich vyjádření (nebo jsou tyto prostředky z nějakého důvodu nevhodné), nebo naopak ve zdrojovém jazyce vyjádřeny nejsou, ale cílový jazyk je vyžaduje. Příkladem prvního typu je převod bohatšího temporálního systému angličtiny – předpřítomný čas je v závislosti na kontextu možné převést časem přítomným nebo časem minulým:

„There is one fact that *has* frequently *tended* to prevent the recognition of language as a merely conventional system of sound symbols, ...“ (§3)

~

„Rozpoznání jazyka jakožto pouhého konvenčního systému zvukových symbolů často *brání* jeden fakt, ...“

„But, as a matter of fact, all attempts so to explain the origin of speech *have been* fruitless.“ (§5)

~

Ve skutečnosti ale zatím všechny pokusy takto vysvětlit původ řeči *byly* neúspěšné.

Druhý typ je reprezentován např. morfologickou kategorií vidu, která je v češtině obligatorně lexikálně vyjádřena, zatímco v angličtině ji sloveso nevyjadřuje – při překladu je tedy vždy třeba zvolit vid slovesa na základě kontextu.

Mezi konstitutivní posuny lze zařadit i většinu příkladů uvedených v části

3.2 Syntaktické problémy; při překladu bylo samozřejmě kromě stránky gramatické přihlíženo i ke stylu.

4.2. Individuální posuny

Individuálních posunů je v překladu také velké množství. Překladatel má většinou na výběr více možností, jak danou část textu přeložit, a rozhoduje se na základě překladatelské metody a svého idiolektu. Příklady individuálních posunů je tedy možné nalézt v naprosté většině výše uvedených úryvků překladu.

4.3. Tematické posuny

K tematickým posunům lze zařadit příklady uvedené v částech 3.1.2 Výrazy s metajazykovou funkcí a 3.3.2 Problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů a také nahrazování idiomů a frází zdrojového jazyka jejich ekvivalenty v jazyce cílovém.

Závěr

Cílem této práce bylo na základě překladatelské analýzy a stanovení překladatelské metody přeložit první kapitolu knihy *Language: An Introduction to the Study of Speech* nazvanou *Introductory: Language Defined* amerického antropologa a lingvisty Edwarda Sapira a dále provést rozbor překladatelských problémů a jejich řešení a nastínit typologii překladatelských posunů v překladu.

Při překladu bylo hlavním cílem zachovat primární informativní funkci textu a také nově nabytou funkci dokumentární – zachovat tedy v maximální možné míře autorův styl, samozřejmě s ohledem na odlišné cílové příjemce a konvence a možnosti cílového jazyka. Největší obtíže při překladu činila syntax, zejména velké množství vsuvek nezapojených do větné stavby, ale také některé dílčí terminologické problémy.

Seznam použité literatury

Primární literatura

SAPIR, Edward, 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company. 258 p. ISBN 1-58734-086-0.

Sekundární literatura

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008. *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-961-4.

Český národní korpus – SYN. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, ©2010, [cit. 17.08.2012]. Dostupné z WWW: <http://www.korpus.cz>.

GALPERIN, Ilja Romanovič, 1977. *Stylistics*. Moskva: Vysšaja škola.

Edward Sapir. In: *Britannica Online Encyclopedia* [online]. Chicago (IL): Encyclopædia Britannica, Inc, ©2012, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/523671/Edward-Sapir>

KEMMER, Suzanne, 2008-9. *Edward Sapir's Language: An Introduction to the Study of Speech: Annotated Outline* [online]. Last updated 25 Aug 2009 [cit. 2012-08-17]. Dostupné z: <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Found/sapiressay.html>

KNITTLOVÁ, Dagmar, 2010. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2428-6.

KOUKOLÍK, František, 2012. *Lidský mozek*. Praha: Galén. 400 s. ISBN 978-80-7262-771-4

LEVÝ, Jiří, 1998. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný. 398 s. ISBN 80-237-3539-X

NORD, Christine, 1991. *Text analysis in translation: theory, methodology and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi. ISBN 90-5183-311-3.

The OEC: Facts about the language [online]. Oxford University Press, ©2012, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://oxforddictionaries.com/words/the-oec-facts-about-the-language>

PEREGRIN, Jaroslav, 1998. *Obrat k jazyku: Druhé kolo* [online]. Praha: Filosofia, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://jarda.peregrin.cz/mybibl/HTMLTxt/467.htm>

- POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran. 293 s.
- POPOVIČ, Anton, 1983. *Originál – preklad: interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran. 362 s.
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1959. *Course in General Linguistics*. Translated by Wade Baskin. New York: McGraw-Hill Book Company.
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1983. *Course in General Linguistics*. Translated by Roy Harris. La Salle, Illinois: Open Court. ISBN 0-8126-9023-0
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1996. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0560-9.
- VILIKOVSKÝ, Ján, 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný. ISBN 80-237-3670-1
- WITTGENSTEIN, Ludwig, 1993. *Filosofická zkoumání*. Přeložil Jiří Pechar. Praha: Filosofický ústav AV ČR. 296 s. ISBN 80-7007-040-4
- WITTGENSTEIN, Ludwig, 1986. *Philosophical Investigations*. Translated by G. E. M. Anscombe. Oxford: Basil Blackwell Ltd. ISBN 0-631-11900-0.
- ZELENÝ, Mislav, 1994. *Indiánská encyklopedie - Indiáni tří Amerik*. Praha: Albatros. 256 s. ISBN 80-00-00415-1.
- ZICHA, Ondřej a kol., ©1999-2011. *BioLib : Taxonomic tree of plants and animals with photos* [online], [cit. 2012-08-17]. BioLib – Aves (ptáci). Dostupné z WWW: <http://www.biolib.cz/cz/taxon/id8304/>.

Jazykové příručky a slovníky

- BEČKA, Josef Václav, 1992. *Česká stylistika*. Praha: Academia, nakladatelství [Československé] akademie věd. 468 s. ISBN 80-200-0020-8.
- Cambridge Dictionary Online* [online]. Cambridge University Press, ©2011. [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://dictionary.cambridge.org/>.
- GILLERNOVÁ, Ilona a kol., 2000. *Slovník základních pojmů z psychologie*. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-683-2.
- HAIS, Karel a HODEK, Břetislav, 1984. *Velký anglicko-český slovník (I. A–G, II. H–R, III. S–Z)*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd. 2848 s.

DUŠKOVÁ, Libuše a kol, 2006. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia. 673 s. ISBN 80-200-1413-6. Dostupné také z WWW: <http://www.mluvniceanglictiny.cz/>

Internetová jazyková příručka [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, ©2008–2012, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

KLIMEŠ, Lumír, 2005. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství. 864 s. ISBN 80-7235-272-5

Lingea Lexicon 2002, ver. 4.10 [software]. Lingea s.r.o., ©1997–2002.

LOTKO, Edvard, 2003. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0720-5.

Macmillan Dictionary Online [online]. Macmillan Publishers Limited, ©2009–2012, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://www.macmillandictionary.com/>

Oxford English Dictionary Online: the definitive record of the English language [online]. Oxford: Oxford University Press, ©2011, [cit. 2012-08-17]

Pravidla českého pravopisu. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 1997. ISBN 80-901 373-6-9

Příruční slovník jazyka českého [online], ©2007-2008 . Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>

REJZEK, Jiří. 2001. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda. 752 s. ISBN 80-85927-58-3.

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, ©2011, [cit. 2012-08-17]. Dostupné z WWW: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Přílohy

Příloha A – výchozí text